

Åshild Martinsen Brygfjeld

Norsk liberal-muslimsk feminisme

En analyse av boken *Skamløs*

Masteroppgave i Likestilling og mangfold

Veileder: Agnes Bolsø og Priscilla Ringrose

Mai 2021

Åshild Martinsen Brygfeld

Norsk liberal-muslimsk feminisme

En analyse av boken *Skamløs*

Masteroppgave i Likestilling og mangfold
Veileder: Agnes Bolsø og Priscilla Ringrose
Mai 2021

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Det humanistiske fakultet
Institutt for tverrfaglige kulturstudier

NTNU

Kunnskap for en bedre verden

Likestilling og mangfold

Masterprogram, toårig

Læringsutbytte

En student som har fullført programmet, forventes å ha oppnådd følgende læringsutbytte, definert i kunnskap, ferdigheter og generell kompetanse.

Kunnskap

Kandidaten har

- avansert kunnskap om det tverrfaglige kjønnsforskningsfeltets sentrale teorier, debatter og kontroverser
- spesialisert innsikt i så vel historiske som samtidige endringsprosesser knyttet til likestilling og mangfold i det norske samfunnet, i lys av internasjonale og globale kontekster
- kunnskap på høyt nivå om hvordan kjønn som sosial og symbolsk kategori kan virke sammen med andre sosiale og symbolske kategorier og fenomener.

Generell kompetanse

Kandidaten kan

- gjennomføre et selvstendig, avgrenset forsknings- og utredningsarbeid i tråd med gjeldende forskningsetiske normer
- anvende sine kunnskaper og ferdigheter på nye områder i tverrfaglig dialog og samarbeid med andre eksperter
- formidle resultater av eget faglig arbeid muntlig og skriftlig på en selvstendig måte både til eksperter og allmennhet

Ferdigheter

Kandidaten kan

- identifisere og arbeide selvstendig med praktiske og teoretiske problemer knyttet til likestilling og mangfold i konkrete samfunnsmessige sammenhenger
- vurdere og benytte relevante metoder og teorier for undersøkelse og analyse av kjønn og eventuelt andre sosiale kategorier i spesifikke empiriske problemstillinger på en selvstendig måte
- analysere og forholde seg kritisk til problemstillinger knyttet til forståelser av kjønn, likestilling og mangfold på ulike samfunnsarenaer og derigjennom se og anvende flere tilnæringsmåter

Sammendrag

I 2017 ga forfatterne Amina Bile, Nancy Herz og Sofia Nesrine Srouf ut boken *Skamløs*. Boken var et resultat av et «opprør» mot negativ sosial kontroll, og hadde hatt lang oppvarming i deres aktivisme, i form av kronikker, debatter og foredragsvirksomhet. Den bidro til å sette opplevelser med negativ sosial kontroll på dagsordenen i Norge, samme år som regjeringen kom med sin *Handlingsplan mot negativ sosial kontroll, tvangsekteskap og kjønnslemlestelse* (Justis- og beredskapsdepartementet 2017).

Forfatterne kaller opprøret sitt for en feministisk kamp. I denne oppgaven gjør jeg en tekstanalyse av *Skamløs*, med det formål å undersøke hvilken feminisme den kan synes å uttrykke. Jeg benytter Nigel Edleys (2001) diskursanalytiske verktøykasse som min analytiske tilnærming, med utgangspunkt i begrepene *fortolkningsrepertoar* og *ideologisk dilemma*. Analysen resulterer i to fortolkningsrepertoarer, hvor det første kalles *Hva består negativ sosial kontroll av, og hvordan utøves den?*, som tar for seg hvordan forfatterne fremstiller kontrollen. Det andre repertoaret kaller jeg *Hva vil forfatterne?*, hvor jeg skriver frem hva forfatterne kan forstås å ville oppnå med opprøret. Her finner jeg også et ideologisk dilemma knyttet til forfatternes mål om økt frihet og samtidig ivareta respekt for sine familier og oppvekstmiljøer.

Med de to fortolkningsrepertoarene som utgangspunkt skriver jeg frem en ny feminisme jeg kaller for *skamløsfeminismen*. I det siste analysekapittelet ser jeg denne i lys av norske feminismer og feminismer med opprinnelse i muslimske miljøer, for å forankre den i feministisk teori.

Hovedfunnene viser at negativ sosial kontroll består av føringer for ærbarhet, påkledning, seksualitet og kjærlighet, og at individets valgfrihet innskrenkes til fordel for oppvekstmiljøets interesser. Jeg leser frem hvordan forfatterne ønsker å fri seg fra disse normene gjennom å identifisere et frihetsideal der målet er økt individuell frihet. Innenfor dette frihetsidealet ligger det krav knyttet til klær, sex og informasjon om psykisk helse. Skamløsfeminismen legger dette til grunn for økt frihet, men vil også ta hensyn til sin familie og sitt oppvekstmiljø i prosessen. På bakgrunn av dette finner jeg at skamløsfeministene både har et liberalfeministisk og et muslimfeministisk grunnsyn, der frihetsidealet og mål om å forene konservative religiøse miljøer og et sekulært samfunn er nøkkelpunkter.

Abstract

In 2017, the authors Amina Bile, Nancy Herz and Sofia Nesrine Srouf published the book *Skamløs* («*Shameless*»). The book was a result of their «rebellion» against negative social control, due to their activism in forms of reader's letters in newspapers, debates and lecture business, and contributed to put experiences with negative social control on the agenda in Norway. This happened in the same year as the government published its *Plan against negative social control, forced marriage and gender mutilation* (Justis- og beredskapsdepartementet 2017).

The authors claim that their rebellion is anchored in feminism. My aim for this thesis is to do a text analysis of *Skamløs*, with the purpose of analyzing which feminism the book seems to express. I use the terms *interpretative repertoire* and *ideological dilemma* from the discourse analytic toolbox of Nigel Edley (2001) as my analytical approach. This results in two interpretative repertoires. The first is called *What does negative social control consist of, and how is it performed?*, which shows what the authors position themselves against. The second is called *What do they want?*, which focuses on what the authors want to achieve with their rebellion. This repertoire consists of an ideological dilemma, which is linked to achieving the main goal (increased individual freedom) and respecting families and local communities during the process.

Using the two interpretative repertoires as a base, I am introducing a new type of feminism called *skamløsfeminismen* («*the shameless feminism*»). In the last analytical chapter, I will compare this feminism with other feminisms in a Norwegian and global context.

My main findings show that negative social control consists of «guides» for dimensions of honorability, clothing, sexuality and love, and that individual freedom is restricted for the benefit of the local community and its interests. The main goal of *skamløsfeministene* («*the shameless feminists*») is increased individual freedom, through requirements for clothing, sex and information about mental health, but also to maintain respect for their families and their culture. With this as a base I will argue that *skamløsfeministene* is both liberal and Muslim feminists, whereas the ideal of freedom and a goal of uniting conservative religious circles and a secular majority society are key points.

Forord

Dette er helt utrolig. Jeg har skrevet en masteroppgave. Jeg kan faktisk ikke tro det! Det har vært en uhorvelig lang fjelltur, som har gått oppover og oppover og oppover. Jeg har falt, slått meg, blødd, grått og hatt den dårligste skrivekondisen som finnes. Jeg har også «brukket foten» i den form at oppgaven måtte legges bort i ett og et halvt år. Våren 2021 begynte jeg endelig å se toppen av fjellet, der utsikten visstnok skulle være majestetisk. Og *om* den var. Masteroppgaven har vært en slik fjelltur som er *så* verdt det, men som man kanskje ikke ønsker å gå igjen, for det var så tungt. Allikevel er jeg så glad jeg begynte å gå, for den ga meg virkelig fjellgleden (og kondisen) tilbake.

Til mine kjære veiledere Agnes Bolsø og Priscilla Ringrose: dere har vært mine flytevester under hele denne prosessen. At så mye kunnskap og faglig tyngde kan ha plass i to mennesker er enormt imponerende. Dere har gitt meg stødig og grundig veiledning, vist stor interesse for forskningen min og tatt prosjektet mitt på alvor. Dere har også krevd at jeg skulle utvikle eierskap til mitt eget prosjekt ved å kontinuerlig utfordre refleksjonsevnen min. Pakket inn i en solid pakke med raske mailsvar, tilgjengelighet og fleksibilitet har dere vist hvordan gode veiledere (og mennesker) skal være. Tusen takk!

Til mine kjære medstudenter: Vi fikk tidlig et godt miljø i klassen, der terskelen for å spørre «de dumme spørsmålene» var lav. Takk for at dere var til stede for meg i gode og onde dager – for lunsjselskap, oppmuntring, heiing, gode klemmer og trøstende ord. Takk til Helene, som over en kaffe på Café Sito introduserte meg for negativ sosial kontroll. Det startet hele temaprosessen for min masteroppgave. En takk går også til alle foreleserne mine, samt til Lotte Sæther, som alltid svarer på mail og er instituttets hjelpsomme ansikt utad.

Takk til Minela Košuta fra Likestillingscenteret KUN, som har kommet med gode tilbakemeldinger på analysekapitlene mine.

Takk til mamma, Isaac, Hilde, Tina og Alexander for glimrende språkvask og korrektur. Dere har hindret meg i å levere en oppgave med noen særs merkelige setninger og rare skrivefeil.

Til mamma og pappa: Dere er fjellstø - et fundament av kjærlighet, støtte, trygghet og ellevill humor. Dere er min livbøye.

Til Johanna og Ole Bjarne: Dere er de beste søsknene. Punktum.

Til Isaac, som hver dag viser meg gode verdier og vil være sammen med meg, til tross for alt jeg er – på godt og vondt.

Og til slutt vil jeg takke meg selv:
Gå rakrygget ut i verden og vær stolt!
Tenk – jeg klarte det!

Åshild Martinsen Brygfjeld
Oslo, 2021

Ironisk tilbakeblikk

Demp deg – ja, demp deg
du lille jente – prøv ikke stikk deg sånn fram
Flir ikke høgt no – du lille jente
det gir meg nemlig sånn skam

Føttern må fint ned i gulvet, ska va
ja, husk på – sitt no fint ne med dem
Ydmyk og tjenende vinn du deg venna
ja, greit å la andre bestem

Mykhet og ynde e det som vi vent oss
av jente som deg – her i dag
Så hør på mitt ord – gjør som eg har befalt deg
så får vi det bra her i lag

Ellen Agnete Brygfjeld
(min mor)

Innholdsfortegnelse

Likestilling og mangfold	v
Sammendrag	vii
Abstract	ix
Forord	xi
Innholdsfortegnelse	xv
1.0 Innledning: «Vi er de skamløse arabiske jentene, og vår tid begynner nå» .	1
1.1 Hvorfor <i>Skamløs</i> ?	1
1.2 Samfunns- og medierelevans	2
1.3 Problemstilling og struktur	4
1.4 Tidligere forskning	4
1.4.1 Studier i Norge	4
1.4.2 Studier utenfor Norge	5
1.4.3 Internettstudier.....	6
1.4.4 Hva gjør jeg?.....	7
1.5 Oppgavens oppbygning	7
2.0 Metode	10
2.2 Innhold og struktur i <i>Skamløs</i>	10
2.2.1 Dedikasjon.....	11
2.2.2 Bakgrunn for bokens tilblivelse.....	11
2.2.3 Diskusjonssider.....	11
2.2.4 Små tekstbokser med «råd»	11
2.2.5 «#kjæresøster»	12
2.2.6 Statistikk.....	12
2.2.7 Anonyme historier	12
2.2.8 Personlige innlegg	12
2.2.9 Forfatterens oppsummering.....	12
2.3 Sortering og kategorisering av materialet	13
2.4 Forskningens kvalitet	14
2.4.1 Reliabilitet	14
2.4.2 Validitet	15
2.4.3 Overførbarhet	16
3.0 Teori og analytisk tilnærming	19
3.1 Diskurspsykologi	19
3.2 Diskurspsykologisk tilnærming til analysekapitlene	19
3.2.1 Første analysekapittel	19
3.2.2 Andre analysekapittel	20

3.2.3 Tredje analysekapittel.....	21
3.3 Begrepsavklaring: negativ sosial kontroll	21
4.0 Hva består kontrollen av, og hvordan utøves den?	25
4.1 Dimensjonen om ærbarhet.....	25
4.2 Dimensjon om påkledning	26
4.3 Dimensjonen om seksualitet og kjærlighet	28
4.4 Fortolkningsrepertoar om negativ sosial kontroll	29
5.0 Politiske ideer og målsetninger	31
5.1 Hvem inkluderes i opprøret?	31
5.2 Frihet som overordnet mål	33
5.3 Krav til frihet: klær	34
5.4 Krav til frihet: Sex.....	35
5.5 Krav til frihet: Informasjon om psykisk helse.....	36
5.6 Fortolkningsrepertoar om frihet.....	36
5.6.1 Frihetslengsel møter oppvekstmiljø	37
5.7 Skamløsfeminismen	38
6.0 Skamløsfeminismen i lys av andre feminismer	40
6.1 Norske feminismer.....	40
6.1.1 Liberalfeminisme.....	40
6.1.2 Marxistisk/sosialistisk feminisme	41
6.1.4 Eksistensialistisk feminisme	41
6.1.5 Radikalfeminisme	42
6.1.6 Poststrukturalistisk feminisme.....	43
6.1.7 Skamløsfeminismen og norske feminismer	43
6.2 Feminismer med opprinnelse i muslimske miljøer.....	44
6.2.1 Islamsk feminisme.....	44
6.2.2 Sekulærfeminisme	45
6.2.3 Muslimske feminismer	45
6.2.4 Skamløsfeminismen og feminismer med opprinnelse i muslimske miljøer	46
6.3 Skamløsfeminismen som feministisk retning	46
7.0 Avslutning: Skamløsfeminismen videre.....	48
8.0 Litteraturliste	51

1.0 Innledning: «Vi er de skamløse arabiske jentene, og vår tid begynner nå»

Den 25. april 2016 publiserte norsk-libanesiske Nancy Herz (da 20 år) en kronikk i Aftenposten titulert «Vi er de skamløse arabiske jentene, og vår tid begynner nå (Herz 2016)». Noen dager senere fulgte norsk-libanesiske Sofia Nesrine Srour (da 22 år) på med kronikken «Kjære jente som lever i glasshus: Det er ingen skam å være fri!» (Srour 2016) i samme avis, som hyller Herz og hennes uttalelser om minoritetsjenter som utfordrer sine oppvekstmiljøer. Srour sier hun vil skrive til «jenta og kvinnen med minoritetsbakgrunn som lever med begrenset frihet i et fritt Norge» (Srour 2016: avsnitt 5). Høsten 2016 følger norsk-somaliske Amina Bile (da 18 år) på med kronikken «Hurra for skamløse jenter som står frem! Nå tør jeg også» (Bile 2016), også denne i Aftenposten. Temaet de adresserer er egne erfaringer med negativ sosial kontroll¹ i oppvekstmiljøene sine.

I januar 2017 publiseres kronikken «Vi er de skamløse jentene, vår tid har begynt - og det skal mye til å knuse styrken vi har bygget opp» (Bile, Herz & Srour 2017a) i Aftenposten. Denne skrev de tre kvinnene sammen, noe som førte til at interessen rundt «de skamløse jentene» ekspanderte ytterligere i media. Etter et langt sommerhalvår med flere publiserte kronikker, debatter og foredragsvirksomhet, ble boken *Skamløs* (Bile, Herz & Srour 2017b²) utgitt høsten 2017. For boken har forfatterne fått Fritt Ords Honnørpris (2017) og Kirkens Bymisjons Brosteinprisen (2017), og den har blitt oversatt til flere språk. Forfatterne betegner negativ sosial kontroll som «summen av alt som blir gjort for å hindre oss i å leve livene våre slik vi vil» (Bile et al 2017b:6), og hevder at de er mange unge stemmer som krever å bli hørt når de snakker om sine opplevelser.

Formålet med denne masteroppgaven er å undersøke hvordan forfatterne fremstiller negativ sosial kontroll gjennom boken *Skamløs*, og hva de kan forstås å ville oppnå med det de kaller et *opprør* mot kontrollen. Forfatterne uttrykker både et behov for å gjøre opprør, men også et ønske om å ivareta respekt for sine familier og oppvekstmiljøer. Som leseren vil se, påpeker de dette som en eksplisitt utfordring.

Forfatterne sier at «denne kampen er feministisk» (Bile et al 2017b:159). Jeg forstår derfor boken som et feministisk prosjekt, og har på bakgrunn av dette til hensikt å svare på problemstillingen «Hvilken feminisme finnes i boken *Skamløs*?». Før jeg går nærmere inn på denne, vil jeg begrunne mitt valg av boken som empiri, samt si noe om oppgavens dagsaktualitet.

1.1 Hvorfor *Skamløs*?

Som utdannet lærer ligger mine interessefeltet nært knyttet til temaer som relasjoner, samhold, fellesskap og sosiale prosesser innad i en gruppe. Det eneste jeg visste da jeg begynte på masterløpet, var at jeg *ikke* ønsket å skrive om noe skolerelatert, da jeg heller ønsket å fordype meg i et tema jeg ikke hadde kjennskap til fra før. Det som skulle føre meg i retning av mitt tema var en klassevenninnens anbefaling av boken *Headscarves and hymens: why the middle east needs a sexual revolution* (2015), skrevet av den

¹ «Negativ sosial kontroll er ulike former for oppsyn, press, trusler og tvang som utøves systematisk for å sikre at enkeltpersoner lever i tråd med familiens eller gruppens normer» (Justis- og beredskapsdepartementet 2017:12). Se kapittel 3 for en grundigere begrepsavklaring

² Når jeg skriver *Skamløs* (i kursiv med stor forbokstav) refererer jeg til selve boken (Bile, Herz og Srour 2017b)

egyptisk-amerikanske journalisten og kommentatoren Mona Eltahawy. Hun skildrer hvordan kvinner i Saudi-Arabia brutalt undertrykkes fysisk og psykisk i sitt eget land. Dette ga meg en økt interesse for skam, ære og negativ sosial kontroll. Jeg tok med meg denne nysgjerrigheten til første veiledningsmøte, og sa «Jeg vil skrive om negativ sosial kontroll, men jeg vet ikke hvordan». Den ene veilederen min foreslo at jeg kunne lese *Skamløs*, som hadde blitt lansert bare noen måneder tidligere. På Instagram³-profilen min la jeg ut følgende tekst 1. februar 2018, sammen med et bilde av bok-coveret til boken:

Møt mitt masterprosjekt: *Skamløs*. Tre jenter har skrevet om ukultur i egne kulturer. Dette har stor overføringsverdi til vår egen norske, udefinerbare kultur, som er en uoversiktlig kombinasjon av majoritetsmiljøet og minoritetsmiljøer, subkulturer, religiøs tro, verdier og tradisjoner. Jeg skal ta et dypdykk i disse overførbare tendensene. Ukultur finnes overalt, men ved å bringe den opp i lyset, debattere den og kreve endring, vil samhold og fellesskap vokse frem. Det er jo tross alt det vi ønsker at Norge skal være (Brygfjeld @aashildedvarda 1. februar 2018).

Vel. Jeg husker jeg var veldig fornøyd med formuleringen av den teksten, men jeg skulle raskt lære at det jeg hadde skrevet der var en påstand om sannhet, og ikke kritisk forskning. Motivasjonen og interessen var allikevel forankret, og jeg besluttet at jeg skulle benytte *Skamløs* som empiri for masteroppgaven. Da jeg videre begynte innsamlingen av bakgrunnsinformasjon, dannet det seg et bilde av dagsaktualiteten rundt temaet negativ sosial kontroll.

1.2 Samfunns- og medierelevans

Mitt valg av tema har forankring i min oppfatning om at temaet negativ sosial kontroll er særs samfunnsrelevant. Regjeringen prioriterer å lage flere handlingsplaner knyttet til forebygging av negativ sosial kontroll, tvangsekteskap og kjønnslemlestelse (JD 2017-2020 og kommende plan for 2021-2024). Som en del av tiltakene i handlingsplanen jobber *Kompetanseteamet mot tvangsekteskap, kjønnslemlestelse og negativ sosial kontroll* (underlagt Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet, Bufdir) med saker knyttet til vold i nære relasjoner, og lister opp tvangsekteskap, kjønnslemlestelse, æresrelatert vold og negativ sosial kontroll som sine hovedområder. De hevder at det «ofte er flere i familien og nettverket til den utsatte som utøver vold og kontroll» (JD 2019:8). Kompetanseteamet sier i sin årsrapport fra 2019 at det har vært en økning på 65% i antall saker siden 2018, som de knytter til at hjelpeapparatet har blitt styrket og utviklet (Bufdir 2019). Minoritetsrådgivere på ungdoms- og videregående skoler henvendte seg til teamet i 2019⁴ med 107 saker, mot 36 saker i 2018 (JD 2017:10). Disse tallene sier noe om økte ressurser til å avdekke saker der barn, ungdom og unge voksne er utsatt for negativ sosial kontroll, men kan også indikere at flere tør å si ifra.

I et intervju med VG 23. mars (Ording & Møller-Hansen 2021) forteller minoritetsrådgiver Shahrano Awan at saker som omhandler negativ sosial kontroll har blitt mer alvorlige under Covid-19-pandemien, og at stengte skoler har gjort det vanskeligere å hjelpe ungdommer som opplever å bli kontrollert av ulik grad. Awan forteller at det «på grunn av pandemien er vanskeligere å få den uformelle kontakten som gjør at de

³ Instagram er et sosialt nettverk hvor du kan dele bilder og korte filmsnutter fra en smarttelefon

⁴ I skrivende stund fantes det ikke en årsrapport for 2020

[ungdommene] tør å ta kontakt når de trenger noen å snakke med» (Ording & Møller-Hansen 2021: avsnitt 3).

Skamløs-forfatterne hevder også at vi trenger sosial kontroll (Bile et al 2017). Dette støttes av Ugelvik (2019), som påpeker at «sosial kontroll forstås som nødvendig og som en sentral del av det sosiale reisverket som gjør at samfunnet henger sammen» (Ugelvik 2019:26). Forfatterens opprør handler om noe som «retter seg mot et slags privat og desentralisert overvåkingssamfunn der den uformelle kontrollen antar systematiske og, vil de skamløse jentene hevde, undertrykkende former» (Ugelvik 2019:35-36). Forfatterne hevder at negativ sosial kontroll finnes i hele samfunnet, men tar i boken utgangspunkt i de muslimske miljøene de er oppvokst i.

Integrerings- og mangfoldsdirektoratet (IMDi) har utviklet en web-ressurs kalt *Nora*, som er et nettsted som under slagordet «Nora forstår» henvender seg til den som opplever å bli overvåket, kontrollert og/eller opplever ulike former for tvang i forbindelse med negativ sosial kontroll, tvangsekteskap eller kjønnslemlestelse. I tillegg til hjelperessurser og informasjon hvor man kan henvende seg ved behov for hjelp eller støtte, deler nettstedet også innhentede historier fra virkeligheten som andre barn og unge med liknende erfaringer kan kjenne seg igjen i (IMDi 2021).

De siste fem årene har negativ sosial kontroll-relaterte temaer dukket opp i filmer, TV-serier, dokumentarer og bøker. Samme året som *Skamløs* ble utgitt kom også filmen *Hva vil folk si* (2017), som berører temaer som skam, ærbarhet og gjenoppdragelse. I 2018 ga aktivisten, skuespilleren og samfunnsdebattanten Imam Meskini ut boken *#minhistoriemin mening: 313 stemmer om hijab*, som omhandler unge muslimers syn på seg selv, egen hijab-bruk og sin plass i det moderne samfunnet (Cappelen Damm 2018). I 2019 ble boken *It's not about the burqua* (red. Mariam Khan) utgitt. I denne forteller muslimske kvinner om sine liv og diskuterer tro, feminisme, seksualitet og etnisitet. I 2020 sendte NRK dokumentarserien *Brennpunkt: Guds utvalde*, som tar for seg barns oppvekst i kristne, lukkede trossamfunn (NRK Kommunikasjon 2020). I 2020 ble også *Skamløs* til TV-serie, da Nancy Herz og Sofia Srour ønsket «å videreføre den debatten som startet etter boken» (NRK Kommunikasjon 2020: avsnitt 2). I april 2021 ble TV-serien *19* publisert i NRKs nettspiller. Denne tar for seg livet til Aisha som bryter med normer og forventninger i oppvekstmiljøet sitt for å kunne være «fri, sterk og selvstendig» (NRK Kommunikasjon 2021: avsnitt 2).

I begynnelsen av 2021 utga Nancy Herz boken *Skal du ikke gifte deg snart?* Her tar hun et oppgjør med moren om hennes bruk av negativ sosial kontroll som oppdragelsesmiddel i Nancys oppvekst. Moren forteller også om egen oppvekst i Libanon, og hvorfor hun innvandret til Norge. Boken ble utgitt fem år etter Herz' kronikk i *Aftenposten*, og bygger videre på hennes aktivisme.

I tillegg til mediefokuset rundt negativ sosial kontroll i Norge, er bloggen *Muslimah Media Watch*⁵ og nettmagasinet *sister-hood.com* verdt å nevne, som begge er digitale plattformer der muslimske kvinner internasjonalt bruker sine stemmer til å snakke om egne liv og erfaringer.

⁵ Mer om denne bloggen under punkt 1.4 Tidligere forskning

1.3 Problemstilling og struktur

Hva er negativ sosial kontroll for *Skamløs*-forfatterne, og hva vil de med opprøret? Siden de uttrykker at dette er en feministisk kamp, er jeg mest interessert i å se på hvordan opprøret slik det kommer til uttrykk i boken kan knyttes til feminisme.

Hovedproblemstillingen for prosjektet er derfor: «Hvilken feminisme finnes i boken *Skamløs*?».

For å svare på denne har jeg benyttet meg av tre forskningsspørsmål, som er grunnlaget for tre analysekapitler:

1. Hva består den negative sosiale kontrollen av og hvordan utøves den, slik forfatterne fremstiller det?
2. Hva vil forfatterne med sitt opprør mot negativ sosial kontroll?
3. Hvilken feministisk retning kan skamløsfeminismen forstås å tilhøre?

For å svare på disse spørsmålene har jeg benyttet meg av tekstanalyse som metode og ulike diskursanalytiske grep, som jeg kommer tilbake til i kapittel 2 om metode og kapittel 3 om teori og analytisk tilnærming.

Avslutningsvis i dette kapittelet går jeg inn på tidligere forskning om negativ sosial kontroll.

1.4 Tidligere forskning

Det finnes en del tidligere empiriske studier om ungdom og unge voksne som på ulike måter har erfaring med negativ sosial kontroll. Jeg viser til tre norske studier, fire studier utenfor Norge (fra Sverige, Danmark, Storbritannia og USA), samt to nettstedstudier.

1.4.1 Studier i Norge

Disse tre norske studiene tar for seg framstillinger av negativ sosial kontroll gjennom tekstanalyse og intervjuer, med hovedvekt på temaer om hvordan kontrollen utspiller seg, det å balansere mellom to kulturer og begrenset valgfrihet.

Maren Molviks (2017) masteroppgave i nordisk språk og litteratur tar for seg litteratur som frigjøringsprosjekt. Hun foretar tekstanalyse av tre romaner som tematiserer hvordan det er å balansere mellom to kulturer, samt ser på strukturer som kan virke innskrenkende på personers selvbestemmelsesrett og frihet. Hun benytter begrepene skam, ære og negativ sosial kontroll for å forstå hovedpersonenes opprør mot rådende normer innenfor familien og oppvekstmiljø. Molvik hevder at dette fremdeles er en realitet for mange kvinner, og at «[...] de skamløse jentenes videreføring av denne debatten er et bevis på det» (Molvik 2017:45). Til motsetning fra Molvik, som analyserer romaner og protagonistenes fremstilling av negativ sosial kontroll, leser jeg feministisk politikk ut av *Skamløs*, som er av sjangeren biografi.

Negativ sosial kontroll kan i mange oppvekstmiljøer være et sterkt aspekt i et individs identitetsutvikling⁶. Dette har blant annet Minela Košuta (2018) forsket på i sin

⁶ Denne oppgaven studerer ikke identitet, men jeg ser begrepet som relevant i forbindelse med oppvekst og negativ sosial kontroll. Jeg forstår identitet som noe som formes kontinuerlig i takt med vår deltakelse i samfunnet og i våre oppvekstmiljøer, og som blir til i en smeltedigel av kulturell representasjon, diskurser, normer og verdier, som vi deler med de miljøene vi vokser opp i, og de vi videre velger å være en del av (Scott 2015:1-2; min oversettelse)

masteroppgave i sosialt arbeid. Hun har intervjuet syv personer, der tre har opplevd negativ sosial kontroll fra kristne miljøer, tre fra personer med samme landbakgrunn og én mor som har utøvd kontroll på eget barn. Hun har undersøkt hva kontrollen består av og hvordan den er koordinert. Hennes funn viser blant annet at sosial kontroll skal sikre at «[...] folk tenker «riktig», slik at de handler «riktig» [...], slik at en holder seg innenfor det moralske fellesskapet og innenfor reglene» (Košuta 2018:49).

NOVA-forskerne Ingrid Smette og Monika Grønli Rosten har forsket på hvordan muslimske jenter håndterer negativ sosial kontroll, og det at «andre forsøker å sette begrensninger for hvordan de lever sine liv» (Nøra 2020: avsnitt 1). Smette og Rosten intervjuet 35 gutter og jenter med muslimsk bakgrunn på østkanten i Oslo, og konkluderte blant annet at kontrollen rammer jenter i høyest grad. De påpeker at kontrollen er spesielt knyttet til kropp og seksualitet, og at dydighet og det å være diplomatisk er viktige komponenter i håndteringen (Nøra 2020). «Disse jentene forsøker å tilpasse seg motstridende kulturelle forventninger i hverdagen, og presenterer seg som kulturelle balansekunstnere» (Nøra 2020: avsnitt 8).

1.4.2 Studier utenfor Norge

I disse fire studiene vektlegges temaer som identitet, begrenset valgfrihet, minoritetsjenter som utfordrer stereotyper, familiedynamikk og hijab.

Sosialantropolog Nina Rundgren (2001) har i sin masteroppgave intervjuet tyrkiske jenter mellom 17 og 20 år, bosatt i Stockholms forsteder. Informantene uttrykker fortvilelse over begrenset valgfrihet i forhold til etnisk svenske jenter. Informantene søker større handlingsfrihet og rett til å bestemme over eget liv, utdanning og kjærestevalg. Rundgren (2001) hevder at informantene har en annen oppfatning av identitet enn de eldre i sine oppvekstmiljøer, da de mener det er noe individuelt og personlig, og ikke noe kollektivt definert (Rundgren 2001:62).

Sosialantropolog Marianne Nøhr Larsen (2004) skriver i boken *De små opprør: Tanker og metoder i arbeidet med minoritetspiger* om hvordan fremstillinger av minoritetsjenter i Danmark har vært noe ensidig, med fremstillinger om tvangsekteskap, flukt og æresdrap. Hun fremhever hvordan minoritetsjenter og -kvinner etter hvert har blitt mer synlige når det kommer til utdanning og media, «hvor de tragiske historier møder modbilleder i piger, der deltaker aktivt i samfundslivet og debatterne» (Larsen 2004:11). Her skiller hun mellom det hun kaller for «Det store opprør» og «Det lille opprør⁷» (Larsen 2004:14). Et individ som gjør et «stort opprør» setter seg ultimativt opp mot familie og oppvekstmiljø, og risikerer dermed å bli ekskludert og/eller miste relasjoner underveis. Et individ som gjør et «lite opprør» forsøker å ivareta og kombinere sin muslimske bakgrunn med tilegnelse av sekulære normer og forventninger fra majoritetssamfunnet (Larsen 2004).

Utdanningsforsker Tehmina Basit (1997) skriver om familiedynamikk i muslimske familier, og hvordan familieverdier er med på å forme britiske tenåringsjenters identitet. Hun har intervjuet både unge muslimske jenter, deres foreldre og noen lærere. Artikkelen belyser hvordan britisk-muslimske foreldre sosialiserer døtrene til å konstruere en identitet i et majoritets- og minoritetsperspektiv, gjennom å balansere mellom frihet

og sosial kontroll. Familien regnes som det viktigste i muslimske miljøer, der verdier som underdanighet og respekt for foreldrene står høyt (Basit 1997:426; min oversettelse⁸).

I artikkelen «To veil or not to veil» skriver John Bartkowski og Jen'nan Read (2000) om muslimske kvinners bruk av hijab innenfor konservative miljøer og de som ser på seg selv som «islamske feministe⁹». De viser til hvordan økt bruk av hijab i Austin, Texas har skapt interesse blant forskere og i samfunnsdebatten, og hvordan det påvirker samtalen om kvinner og islam. Studien belyser meningsinnholdet til enkeltpersoners bruk av hijab, og hvordan muslimske kvinner forhandler identitet og utfordrer bruken av klesplagget.

Košuta (2018), Smette og Rosten (2020), Rundgren (2001), Larsen (2004), Basit (1997) og Bartkowski og Read (2000) belyser hverdags erfaringer knyttet til negativ sosial kontroll gjennom intervju som metode. Jeg forholder meg til *Skamløs*-forfatterens *skrevne erfaringer og opprør* slik de velger å fremstille det, og leser på bakgrunn av dette frem hvilken feminisme boken kan synes å uttrykke.

1.4.3 Internettstudier

De to studiene om internettaktivisme er med på å belyse hvordan internett kan bidra til fellesskap, endring og utvidelse av debatten om kvinner og islam.

Statsviter og professor Anna Piela skriver i boken *Muslim Women Online: Faith and Identity in Virtual Space* (2012) om hvordan tilstedeværelsen av muslimske kvinner på internett øker. Hun fortolker meningsinnhold om islam i «women-only Internet newsgroups» (Piela 2012:2), der temaer som ekteskap, seksualitet, frihet og patriarkat belyses. Boken er et tilskudd til kjønnsdebatten i islam ut fra kvinners egne perspektiver, og Piela peker blant annet på at forumdeltakerne problematiserer hvordan ulike tolkninger av islam har ført til systematisk undertrykkelse av kvinner. Hun konkluderer med at internett legger til rette for hvordan dialog og nye tolkninger av islam går over landegrensene og andre dimensjoner som etnisitet, klasse, alder og ulike forståelser av det å være muslimsk kvinne.

I artikkelen *Muslimah Media Watch: Media activism and Muslim choreographies of social change* (2013) foretar medieforskeren Nabil Echchaibi en nærlesning av bloggen *Muslimah Media Watch (MMW)*, der han ser på muslimsk medieaktivisme. Han analyserer hvordan unge muslimske kvinner bruker bloggen som arena for å skape endring innenfor islam og muslimske miljøer. Han har intervjuet grunneleggeren og flere bloggere, samt analysert en mengde blogginnlegg. Echchaibi (2013) hevder at *MMW* og dens bloggere forhandler identitet mellom sekulære og konservative miljøer innenfor islam, og utfordrer bildet på hva en muslimsk kvinne kan være.

De to internettstudiene har benyttet tekstanalyse av foruminnlegg (Piela 2012) og tekstanalyse av blogginnlegg pluss intervju av bloggere (Echchaibi 2013) og fokuserer på tolkninger av islam og bruk av blogger til å uttrykke erfaringer om levde liv.

⁸ «Family life is the basis and cornerstone of Islamic society and obedience and respect for the parents is constantly stressed in Islamic teachings» (Basit 1997:426)

⁹ Islamsk feminisme er en feministisk retning som har sprunget ut fra konservative muslimske miljøer. Islam-feministene ser kjønn som likeverdige, og mener at hijab ikke er et obligatorisk plagg (Karam 1998). Mer om dette i kapittel 6 *Skamløsfeminismen i lys av andre feminismer*

1.4.4 Hva gjør jeg?

Samme år som *Skamløs* ble utgitt, kom også regjeringens *Handlingsplan mot negativ sosial kontroll, tvangsekteskap og kjønnslemlestelse* (Justis- og beredskapsdepartementets (2017, heretter JD). Handlingsplanen fremmer «hvordan noen jenter og gutter vokser opp i Norge uten frihet til å bestemme over sitt eget liv, sin egen kropp eller hvem de skal gifte seg med» (JD 2017:6). Den har flere innsatsområder, som blant annet vektlegger informasjonsstyrking om negativ sosial kontroll, tvangsekteskap og kjønnslemlestelse, og at denne skal utvikles i tråd med ny kunnskap og erfaringer (JD 2017).

Som legen, forskeren, skribenten og samfunnsdebattanten Bushra Ishaq skriver i sin bok *Hvem snakker for oss?* (2017):

For å finne ut hvordan vi som samfunn kan hjelpe muslimske kvinner i å realisere seg selv som selvstendige individer, må vi vite mer om dem. Vi må se hvor deres frihet er innskrenket, og hvordan den kan utvides. Det må være en innsikt basert på faktisk kunnskap, istedenfor antagelser og enkelterfaringer, som altfor ofte blir oppfattet som hele sannheten om muslimske kvinner i Norge (Ishaq 2017:183).

Kunnskapsdepartementets integreringsstrategi handler om å «bygge ned barrierer for den enkeltes frihet, herunder forebygge negativ sosial kontroll» (Kunnskapsdepartementet (KD) 2019:55). Denne masteroppgaven kan bidra innenfor Kapittel 4, hovedgrep 14 i integreringsstrategien, som innebærer å «styrke forskning og øke kunnskapsdeling» (KD 2019:55).

Mitt prosjekts problemstilling er forankret i spørsmålene om hva *Skamløs*-forfatterne posisjonerer seg mot og hva de vil oppnå. Dette lar meg skrive frem de politiske ideene og målsetningene jeg forstår opprøret består av. *Skamløs* er deres *skrevne opprør*, og er mitt utgangspunkt til å videre skrive frem hvilken feminisme boken består av. Jeg ser også denne feminismen i lys av andre norske feminismer og feminismer med opprinnelse i muslimske miljøer, som forankrer opprøret innenfor feministisk teori.

1.5 Oppgavens oppbygning

Kapittel 2: Metode. Dette kapittelet omhandler prosessen fra første møte med empirien til ferdig masteroppgave. Her redegjør jeg for prosessen, presenterer empirien og viser hvordan jeg har kodet, kategorisert og sortert materialet, samt reflekterer rundt oppgavens kvalitet.

Kapittel 3 Teori og analytisk tilnærming. I dette kapittelet viser jeg til det teoretiske grunnlaget for oppgaven, herunder diskurspsykologi, fortolkningsrepertoar og ideologisk dilemma. Jeg redegjør for hvordan jeg har gått frem når jeg har skrevet frem fortolkningsrepertoarer om negativ sosial kontroll og om frihet, og hvordan jeg har benyttet grepet ideologisk dilemma for å identifisere noen av de utfordringene *Skamløs*-forfatterne fremstiller i boken.

Kapittel 4: Hva består kontrollen av, og hvordan utøves den? Forfatterne omtaler negativ sosial kontroll som «[...] summen av alt som blir gjort for å hindre oss i å leve livene våre slik vi vil» (Bile et al 2017b:6). Jeg skriver i dette kapittelet frem et

fortolkningsrepertoar som består av ulike dimensjoner innenfor negativ sosial kontroll. Jeg har benyttet meg av forskningsspørsmålet «Hva består den negative sosiale kontrollen av og hvordan utøves den, slik forfatterne fremstiller det?» som rettesnor i analysearbeidet.

Kapittel 5: Politiske ideer og målsetninger. Ved å benytte forskningsspørsmålet «Hva vil forfatterne med sitt opprør mot negativ sosial kontroll?» spør jeg i dette kapitlet om hva forfatterne kan forstås å ville oppnå med opprøret. Jeg skriver her frem et fortolkningsrepertoar om frihet samt et ideologisk dilemma som omhandler det å gjøre opprør mot kontrollen og samtidig ivareta respekt for familien og oppvekstmiljøet. Sammen med repertoaret om negativ sosial kontroll danner dette grunnlaget for min framskrivning av det jeg velger å kalle *skamløsfeminismen*.

Kapittel 6: Skamløsfeminismen i lys av andre feminismer. Innen dette kapitlet har jeg svart på problemstillingen, men for å forankre skamløsfeminismen som en feministisk retning, benytter jeg meg her av forskningsspørsmålet «Hvilken feministisk retning kan skamløsfeminismen forstås å tilhøre?». Denne hjelper meg å plassere skamløsfeminismen innenfor norske feminismer og feminismer med opprinnelse i muslimske miljøer.

Kapittel 7. Avslutning. I dette avslutningskapitlet ser jeg skamløsfeminismen i et internasjonalt lys. Jeg sier noe om at den kan forstås å være en del av et større globalt fenomen, og ser likheter mellom den og andre internasjonale plattformer der muslimske kvinner forteller om sine liv. Avslutningsvis kommenterer jeg skamløsfeminismens eventuelle videre påvirkningskraft.

I neste kapittel vil jeg gå nærmere inn på hvordan jeg har gått frem i forskningsprosessen for å svare på problemstillingen, samt reflektere rundt min oppgaves kvalitet.

2.0 Metode

Formålet med dette kapittelet er å gi innsyn i prosessen bak masteroppgaven. Kapittelet er todelt, hvor jeg i første del gjøre rede for *Skamløs*, som utgjør det empiriske materialet. Jeg presenterer innholdet og strukturen i boken, og beskriver hvordan jeg har gått fram for å sortere og kategorisere materialet i forkant av selve analyseprosessen. I andre del gjør jeg en kritisk refleksjon av masteroppgaven med utgangspunkt i begrepene reliabilitet, validitet og overførbarhet, før jeg til slutt reflekterer rundt etiske utfordringer knyttet til min forskerrolle.

For å svare på problemstillingen trenger jeg å fortolke meningsinnholdet i boken, noe som vil si at arbeidet er kvalitativt. I motsetning til kvantitativ metode, som måler kvantitet og frekvenser gjennom tall og statistikk, innebærer kvalitativ metode å gå i dybden, noe som gir meg mulighet til å studere personlige og sensitive temaer i boken (Thagaard 2013). I oppgaven er de personlige og sensitive temaene knyttet til opplevelser med negativ sosial kontroll i muslimske oppvekstmiljøer, med utgangspunkt i forfatterens erfaringer fra egen oppvekst. Gjennom tekstanalyse som metode får jeg tilgang til å se hvordan forfatterne snakker om og forstår verden på, samt forske på sosiale områder jeg selv ikke tilhører (Jørgensen & Phillips 2013).

Jeg har studert en foreliggende tekst som ble produsert i forkant av forskningsprosjektet, og kan derfor ikke påvirke det som allerede har blitt skrevet. Dette innebærer at jeg har et noe mer distansert forhold til forfatterne bak empirien, i forhold til noen som har innhentet sitt datamateriale gjennom for eksempel intervju, som er preget av «nær kontakt mellom forsker og de som studeres» (Thagaard 2012:16). Tekstanalyse som metode gir meg den fordel at jeg kan forholde meg til teksten slik den er skrevet av forfatterne. Allikevel vil meningsinnholdet bli til i møte med min fortolkning. Dette har jeg vært bevisst på i analyseprosessen¹⁰.

2.2 Innhold og struktur i *Skamløs*

Skamløs er skrevet av Amina Bile, Nancy Herz og Sofia Srour, og ble utgitt høsten 2017 av Gyldendal Barn & Ungdom (Gyldendal Norsk Forlag AS). Boken er en form for samtalebok som består av en samling ulike tekstformer. I tillegg til selve teksten inneholder den private bilder, foto av forfatterne tatt av Maria Gossé og illustrasjoner av Esra Røise for illustrasjonsbyrået byHands. Boken er på 165 sider, og er oversatt til svensk, tysk, albansk og skal også oversettes til aserbajdsjansk¹¹.

Ifølge forfatterne selv er boken skrevet til alle som føler seg utsatt for negativ sosial kontroll i sitt oppvekstmiljø (Bile et al 2017b). Den fremstår som en bok for ungdom, og da spesielt jenter, da ordet «jente» går igjen i boken når det henvendes til den som er utsatt for negativ sosial kontroll. Den har et enkelt lesbart språk, bilder og illustrasjoner og bruk av humor for å «lette» på temaer som fremstår som utfordrende.

I en anmeldelse gjort for NRK kommenterer Knut Hoem (2017) omslaget til *Skamløs*: «Esra Caroline Røises tegning av en ung kvinne med mørke øyebryn og skaut har fått et rosa smussomslag, som fungerer som et munnbind. Tar du vekk munnbindet viser hun deg en rosalakkert langfinger» (Hoem 2017: avsnitt 1). Gjennom boken har Røise

¹⁰ Jeg kommer tilbake til dette i punkt 2.4 Forskningens kvalitet

¹¹ Informasjon om oversetting fått i e-post fra Sofia Srour 14. april 2021

benyttet påfugl-fjær som illustrasjon, som forklares i kapittelet *Som en påfugl* (Bile et al 2017:72-77). Her benytter Sofia Srouf Karpe Diems låt med samme navn som referanse og metafor for det å vokse opp med foreldre med utenlandsk bakgrunn, det å ha en annen hudfarge enn majoriteten og det å være en minoritet.

Boken inneholder ni ulike tekstformer, som er listet opp nedenfor.

2.2.1 Dedikasjon

På første side kommer en form for dedikasjon til leseren, med overskriften «Kjære deg». Her henvender forfatterne seg direkte til leseren med 12 punkter, som relaterer til temaer som det å ikke få velge egne venner, kjæreste og utdanning, forelskelse som synd, skampåføring i kjølvannet av overgrep, å leve et dobbeltliv, å oppleve rasisme, å bli kalt skamløs, utfordringer knyttet til hijab, å ha ansvar for familiens ære, å ikke få bestemme over egen kropp og å «leve med at jomfruhinnen definerer din verdi (Bile et al 2017b:5). Dette skaper et inntrykk av at boken er tiltenkt enhver som opplever eller har erfaring med ett eller flere av disse punktene, uavhengig av etnisk opprinnelse, bosted, kjønn (selv om hovedinntrykket av boken er at den henvender seg mest til jenter, er gutter nevnt flere ganger, som vil synes i analysearbeidet) og alder.

2.2.2 Bakgrunn for bokens tilblivelse

Boken innleder med bakgrunnsinformasjon, der forfatterne forteller leseren om hvordan prosessen frem mot en ferdig bok foregikk. Denne teksten er på tre sider, og er skrevet i «vi»-form. Forfatterne fremhever hvordan det å skrive om sine opplevelser har hjulpet dem å sette ord på sine utfordringer knyttet til negativ sosial kontroll i oppveksten.

De fremhever hvordan ordet «skamløs» blir benyttet som et skjellsord i deres oppvekstmiljø, og at de bruker ordet med en viss ironi, slik at det skal kunne konnotere positivt fremfor å konnotere negativt. De hevder også at de ikke snakker på vegne av noen, men at deres «kamp» handler om en grunnleggende rett, som de beskriver som «retten til å være seg selv» (Bile et al 2017b:8).

2.2.3 Diskusjonssider

En annen tekstform er en diskusjonsdel, der forfatterne diskuterer foregående tekster i boken. Disse sidene er utformet som et manuskript med replikker, de har et muntlig språk og har fargen rosa. Fargen gjør det lett for leseren å skille mellom de ulike tekstformene. Diskusjonsdelene er gjennomgående i boken, og gir leseren mulighet til å komme «bak kulissene» til historiene som presenteres, og fungerer som en «kommentatorboks» eller debatt for de foregående tekstene.

2.2.4 Små tekstbokser med «råd»

En tredje tekstform er små tekstbokser med tittelen «Råd om hvordan ærbare jenter oppfører seg». Disse tekstene «popper opp» underveis innimellom eller ved siden av hovedteksten kontinuerlig gjennom boken. Allerede i innledningen kommer et slikt «råd»: «[...] Du som jente burde prøve å være litt hyggeligere. Den aggresjonen din er ikke spesielt attraktiv» (Bile et al 2017:9). Rådene fungerer som en slags kommentar til hovedteksten, som i denne sammenheng omhandlet innledningens tema når det kommer til å være skamløs. Alle rådene er tilsynelatende tilfeldig nummerert, som for eksempel #256 og #76. Dette gir et inntrykk av at det er «hundrevis» av slike råd.

2.2.5 «#kjæresøster»

En fjerde tekstform kommer under overskriften «#kjæresøster», som kommer etter innledningen. Her viser forfatterne til hjelpsomme innspill og velmenende råd de har fått i oppveksten, forkledd som omsorg ved at senderen begynner setningen med «Kjære søster...»: «Kjære søster... Ikke smil så mye» (Bile et al 2017:16). De lister opp 45 slike råd, og har tre tomme ruter nummerert med 46, 47 og 48 der leseren selv kan fylle inn egne mottatte råd. Disse ses i sammenheng med «Råd om hvordan ærbare oppfører seg» i punkt 2.2.4.

2.2.6 Statistikk

En femte tekstform er en side med statistikk. Denne kommer etter innledningen og #kjæresøster-teksten. Her presenteres tall om ekstrem kontroll, trusler/vold, frykt for og gjennomføring av tvangsekteskap, gjenoppdragelse og kjønnslemlestelse. Disse tallene er fra 2017, og omfatter 787 saker. Forfatterne fremhever at i kun 20 prosent av sakene tok personen som var utsatt selv kontakt med minoritetsrådgivere, og at 81 prosent av sakene dreide seg om jenter (Bile et al 2017b).

2.2.7 Anonyme historier

En sjettede tekstform er syv anonyme historier, fortalt til forfatterne. Disse er skrevet i tredjeperson, og er titulert «Svømmeundervisning», «Kjæreste», «Dobbeltliv og dobbeltmoral», «Overvåkning og sladrekultur», «Psykisk helse», «Dobbel skyld» og «Gjenoppdragelse». Disse utgjør hovedtemaene i teksten, og følges av hver sin diskusjonsside der forfatterne snakker om temaet og diskuterer historien.

2.2.8 Personlige innlegg

En syvende tekstform omhandler de tre forfatterne personlig, knyttet til deres egne erfaringer. Under overskriften «Skamfølelse vs. alder» tar hver enkelt for seg sin oppvekst, og knytter skamfølelse til ulike alderstrinn. Under overskriften «Kjære [navn på forfatter og alder]» skriver de til en yngre versjon av seg selv, med oppmuntring om å være tro mot seg selv, å ikke la andre fortelle dem hvem de skal være og å stå for egne meninger.

2.2.9 Forfatternes oppsummering

En åttende tekstform knyttes til like før avslutningen, der forfatterne benytter seg av punktlistor med overskriftene «Vi lover» og «Vi krever». I «Vi lover» står det utsagn som «Vi lover å fortsette kampen til de som kom før oss» og «Vi lover at du er verdt noe» (Bile et al 2017:162). I «Vi krever» står det utsagn som «Vi krever å få eie vår egen kropp» og «Vi krever å få velge våre egne venner, vår egen ektemann, utdanning og jobb» (Bile et al 2017:163).

Boken avsluttes med samme tekstform som dedikasjonen i begynnelsen. Overskriften «Vi takker» inkluderer blant annet «Vi takker de som har gått foran og banet vei», «Vi takker dere som tror på oss når vi forteller våre historier» og «Vi takker dere som sier «det har jeg også opplevd» og minner oss på at vi ikke er alene» før boken avsluttes med setningen «Skamløshetens tid er her for å bli» (Bile et al 2017:165).

2.3 Sortering og kategorisering av materialet

I arbeidet med materialet har jeg vært influert av det Johannessen, Rafoss og Rasmussen (2018) kaller for tematisk analyse, som innebærer å se etter temaer i datamaterialet gjennom fire faser. Denne oppgaven er en diskursanalyse, og ikke en tematisk analyse, men jeg «låner» her begreper fra de tre første fasene for å vise hvordan jeg har sortert materialet. Den første fasen kalles *forberedelsesfasen*. I denne skaffet jeg til veie og fikk oversikt over empirien. Den andre fasen kalles *kodingsfasen*, som omhandler hvordan jeg har fremhevet og satt ord på viktige poeng i datamaterialet mitt. I den tredje fasen, *kategoriseringsfasen*, benyttet jeg meg av mitt kodete data, og samlet dem i kategorier som sier noe om det jeg forstår som sentrale begreper i boken.

Da jeg leste *Skamløs* for første gang hadde jeg en holdning om å lese den *open minded*, ikke notere og se hvilket førsteinntrykk den ga. Som nevnt i innledningen leste jeg Mona Eltahawys *Headscarves and Hymens* (2015) høsten 2017. Jeg ble videre interessert i hvordan norske jenter og kvinner opplever negativ sosial kontroll, og gjorde et søk på dette på google.com. Det førte meg til *Skamløs*-forfatternes kjente kronikker «Vi er de arabiske jentene, og vår tid begynner nå» (Herz 2016), «Kjære jente som lever i glasshus: Det er ingen skam å være fri!» (Srouf 2016) og «Hurra for skamløse jenter som står frem! Nå tør jeg også (Bile 2016). Under lesingen av disse gikk det opp for meg at jeg hadde lest dem allerede i 2016, da de ble publisert. Disse tre kronikkene var skrevet over ett år før jeg leste *Headscarves and hymens* og *Skamløs*. Mitt interessefelt for negativ sosial kontroll var derfor forankret før jeg leste empirien min, noe som vil si at analysearbeidet startet allerede ved første gjennomlesning.

Kodingsfasen starter ifølge Johannessen (et al 2018) etter første gjennomlesning av materialet. Under andre og tredje gjennomlesning noterte jeg meg stikkord, spørsmål og tanker underveis, og skrev så ut notater om hva som gikk særlig igjen. Denne prosessen ga meg mulighet til å få oversikt over innholdet i boken, og generere nye og dypere innsikter i dataene. Slik tilrettela jeg for den påfølgende kategoriseringsfasen, som innebærer å trekke ut kategorier av de kodede dataene (Johannessen et al 2018).

Etter å ha lest boken tre ganger, der andre og tredje gjennomlesning ble kodet, hadde jeg kategorisert fire kategorier: *negativ sosial kontroll*, *skam*, *ære* og *frihet*. Disse fire kategoriene har hvert sitt overordnede tema. Jeg knytter «opprøret mot negativ sosial kontroll» til den første kategorien, tittelen *Skamløs* samt opplevelser med skam til den andre, jenters rolle gjennom æresperspektivet til den tredje og hva forfatterne ønsker å oppnå med opprøret til den fjerde. Disse kan omtales som det Johannessen (et al 2018) kaller for *medlemskriterier*¹². Et annet medlemskriterium er at disse begrepene synes i alle de ulike tekstformene i boken, og mer eksplisitt i diskusjonssidene, der forfatterne går i dybden på foregående innlegg og de anonyme historiene.

Jeg tok først for meg de tre første kategoriene, da disse sa noe om hva forfatterne kritiserer i boken. Ved hjelp av fargekoding med tre ulike farger markerte jeg hver gang et av temaene forekom eksplisitt eller implisitt i boken. Deretter laget jeg et tabelldokument på PC-en hvor jeg skrev ned sitatene og noterte sidetall, samt beholdt fargekodene. Jeg hadde nå en sitatoversikt som utgjorde 18 sider klart til bruk for

¹² Et medlemskriterium er «et kjennetegn noe trenger for å kunne plasseres i en kategori» (Johannessen, Rafoss & Rasmussen 2018:127)

analyseprosessen. Jeg brukte samme framgangsmåte med kategorien *frihet*. Dette utgjorde en sitatoversikt på ni sider.

Johannessen (et al 2018) peker på at alle kategorier og kategorisystemer er forankret i bestemte grupper, institusjoner og organisasjoner, og at de har en samfunnsmessig forankring. I denne masteroppgaven er kategoriene forankret i det å vokse opp i et muslimsk oppvekstmiljø der negativ sosial kontroll er et virkemiddel brukt i oppdragelsen.

2.4 Forskningens kvalitet

Formålet ved å vise hvordan jeg har sortert, kodet og kategorisert materialet mitt er å gjøre forskningen så transparent som mulig, da en kritisk tilnærming til egen forskning kan skille mellom en påstand om sannhet og kritisk fortolkning (Thagaard 2013). Jeg vil derfor reflektere omkring min forsknings kvalitet, ved bruk av begrepene reliabilitet, validitet og overførbarhet.

2.4.1 Reliabilitet

Reliabilitet innebærer å argumentere for hvordan forskningen er utført på en tillitvekkende måte. Når jeg redegjør for hvordan jeg har bearbeidet og utviklet datamaterialet mitt i løpet av forskningsprosessen, skal en annen forsker ved å anvende samme metode kunne komme fram til samme resultat (Thagaard 2013). Som nevnt under punkt 2.3 hadde min interesse for negativ sosial kontroll blitt til over tid, da spesielt cirka ett år i forkant av første gjennomlesing av *Skamløs*. I *Headscarves and hymens* (Eltahawy 2015) leste jeg om kvinners erfaringer med ekstrem negativ sosial kontroll i Saudi-Arabia, i form av sterk undertrykkelse, vold, frihetsberøvelse, tvangsekteskap og kjønnslemlestelse. Dette kan ha formet min forståelse av hvordan sosial kontroll foregår også i Norge, og er noe jeg har hatt i bakhodet under analysearbeidet. Å være bevisst på at jeg kun skulle forholde meg til selve teksten i *Skamløs* har vært utfordrende, særlig i starten. Det har gått med flere runder med analysetekstene for å sikre at jeg ikke har fortolket gjennom intertekstualitet (Bratberg 2017), enten med utgangspunkt i kvinner i Saudi-Arabia, *Skamløs*-forfatterens publiserte kronikker fra 2016 eller andre personer som har uttalt seg i media om negativ sosial kontroll.

Et annet viktig element i min forskningsprosess har vært å skille mellom egne meninger, tanker og holdninger og den faktiske empirien når det gjelder det jeg har studert. Jeg har flere ganger måttet «renske» analysekapitlene for subjektive fremstillinger, med god hjelp fra veilederne mine. Å kun forholde seg til datamaterialet, å trekke ut temaer basert på det jeg leser frem og å skrive frem hva jeg forstår forfatterne mener har ikke vært uten vansker, og er noe jeg har etterstrebet etter flere runder med kritisk nærlesing av analysekapitlene.

Jeg vil også trekke frem omfanget av min empiri. *Skamløs* er en bok på 165 sider, der tre forfattere skriver om sine erfaringer med negativ sosial kontroll, samt syv anonyme historier. Dette utgjør til sammen ti personer. Forfatterne og de anonyme jentene kan ikke ses på som representanter for muslimske miljøer, jenter i muslimske miljøer eller som representant for hvert sitt oppvekstmiljø. Det vil si at denne oppgaven ikke kan si noe generelt om hvordan norske kvinner opplever negativ sosial kontroll i Norge. Det den

derimot kan si noe om, er hvordan *Skamløs* fremstiller negativ sosial kontroll, hvem opprøret inkluderer og hva forfatterne vil oppnå med opprøret.

For at forskningen skal være pålitelig må jeg eksplisitt skille mellom primærdataene og egne fortolkninger. Som beskrevet i punkt 2.3 har jeg vært bevisst på hvordan min interesse for negativ sosial kontroll «ble til», og dette har relevans i forbindelse med forskningens reliabilitet. Utgangspunktet for de fire kategoriene i sitatoverskriftene ble til i andre og tredje gjennomlesing, da jeg markerte interessante utsagn, noterte spørsmål og tanker i margin samt fremmet det jeg anså som viktige elementer i boken. I framskrivningen av analysekapitlene har jeg tatt for meg hver enkelt kategori og lest frem temaer. Med utgangspunkt i disse har jeg knyttet sammen sitater på tvers av de fire kategoriene. Denne fremgangsmåten har jeg etterstrebet å la synes gjennom analysen, for å vise leseren hvordan jeg skiller mellom empiri og egne fortolkninger.

2.4.2 Validitet

Validitet innebærer ifølge Thagaard (2013) det å reflektere rundt egen posisjonering når det kommer til hvem og hva man studerer. Som en norsk, hvit kvinne oppvokst i et sekulært majoritetssamfunn, i en liten bygd i Nordland, Nord-Norge har jeg få forutsetninger for å kunne relatere til de muslimske oppvekstmiljøene *Skamløs* beskriver. Min jobb som lærer har vært på ulike skoler i min hjemkommune, der svært få elever hadde flerkulturell bakgrunn. Disse faktorene etablerer derfor min rolle som utenforstående når det kommer til oppvekstmiljøene *Skamløs* beskriver, og kan oppleves som fremmedgjørende og provoserende for de som har forfattet empirien (Thagaard 2013).

Et aspekt ved feltet jeg kan kjenne meg igjen i, er ulike forventninger og normer jeg selv har følt på eller opplevd når det kommer til det å være jente og kvinne. Dette har bidratt til min interesse for prosjektet. Det at mitt eget levde liv og egne erfaringer har kunnet farge hvordan jeg har fortolket teksten, er noe jeg har vært særs bevisst på i analysearbeidet. Jeg har gjennom analysekapitlene forsøkt å være så tydelig på dette skillet som mulig, og bevisst på min egen «bagasje». Når det kommer til mine egne meninger og tanker om *Skamløs*, har jeg til tider vært påvirket av at jeg selv har villet ta del i dette opprøret mot negativ sosial kontroll, at ser på meg selv som en «støttespiller», og at det er i tråd med mine egne verdier. Da jeg etter hvert ble klar over at dette ikke er relevant innenfor kritisk forskning, og at det kunne ha en påvirkning på hvordan jeg analyserte datamaterialet, tok jeg for meg teksten jeg hadde skrevet, og strøk over det jeg anså som subjektive meninger. Etter å ha gjort dette ble det tydeligere for meg at min rolle som forsker innebærer å fortolke en allerede foreliggende tekst, og ikke belyse den ut fra egne meninger om temaene den omhandler.

Ved analysering av en allerede foreliggende tekst vil de forutgående mellommenneskelige relasjonene som blir etablert i en intervju- eller observatørsituasjon falle bort. Jeg analyserer innholdet i boken, og ikke hvordan forfatterne eventuelt oppfattes som personer, hvordan kroppsspråket deres er eller hvordan de muntlig formulerer sine svar. Jeg studerer heller ikke hvordan de blir presentert via media, deres sosiale medie-kontoer eller deres foredragsvirksomhet. Dette skaper en distanse mellom meg som forsker og det jeg studerer. Denne distansen preger mitt forhold til empirien og fortolkningen av den, men har også gitt meg en fordel i fortolkningsprosessen da jeg ikke trenger å transkribere eller lage detaljerte beskrivelser av observasjoner. Det er allikevel

viktig å påpeke at også jeg har hatt mange runder med materialet, gjennom koding, kategorisering og fortolkning.

2.4.3 Overførbarhet

Overførbarhet er ifølge Thagaard (2013) knyttet til at den forståelsen forskeren utvikler også kan være relevant i andre sammenhenger. Negativ sosial kontroll er ikke bare et fenomen som opptrer i muslimske miljøer, men også eksempelvis i andre religiøse minoritetsgrupper, bygdesamfunn («Janteloven»), mobbeproblematikk blant barn og unge, og i andre sosiale sammenhenger og relasjoner der mennesker møtes og sosialiseres. Mitt kategorisystem med kategoriene negativ sosial kontroll, skam, ære og frihet, og analysen jeg har gjort på bakgrunn av disse kan ha overføringsverdi til andre gruppers utfordringer knyttet til de samme utfordringene. Et krav til større frihet i oppvekst og liv, som er det jeg skal argumentere for som hovedmålet for *Skamløs*-forfatterne, kan være overførbar til ulike marginaliserte grupper i samfunnet, manglende valgfrihet fra foreldre eller undertrykkelse av enkeltindivider gjennom utfordringer knyttet til oppvekstmiljø, familieverdier, religiøse tradisjoner og ekteskapsinngåelse.

I kommende kapittel vil jeg vise leseren hvordan jeg har gått fram i framskrivingen av analysekapitlene. Jeg tar for meg hvilke analytiske grep jeg har brukt, og hvordan analysen av de tre analysekapitlene har foregått parallelt med hverandre.

3.0 Teori og analytisk tilnærming

I dette kapitlet går jeg gjennom min diskursteoretiske tilnærming til boken *Skamløs*. Jeg har i metodekapitlet vist hvordan jeg har kodet og kategoriserte materialet, og fant viktige tema for nærmere analyse. Jeg begrunner her mitt valg av diskursanalyse og diskurspsykologi som analytisk grep. Jeg har også bruk for begrepet *sosial kontroll* som analytisk begrep, siden temaet *negativ sosial kontroll* framstår som viktig i boken. Dette vil bli gjort rede for her.

Jeg skal både studere hva forfatterne gjør opprør mot, og hva de vil. Det gir seg selv at språk står sentralt i analysen, og det er tolkning av bokens språk som er min analytiske oppgave. Jeg har diskursteoriens språksyn som utgangspunkt: «Sproget er [...] ikke bare en kanal, hvorigennem information om underliggende sindstilstande og adfærd formidles eller fakta om verden kommunikeres, sproget er [...] en «maskine» der *konstituerer* den sociale verden» (Jørgensen & Phillips 2013:18). Med disse ordene forklarer Jørgensen og Phillips hvordan språk konstituerer det mennesker forstår som verden. Diskursanalyse låner seg direkte til studiet både av hva forfatterne kritiserer, og hva de vil oppnå.

En diskurs er en kollektiv forståelsesramme av et fenomen, som inneholder etablerte tanke-, skrive- og talemåter om det aktuelle fenomenet (Johannesen et al 2018). Denne kollektive forståelsesrammen viser hvordan noen snakker om og forstår verden på (Jørgensen & Phillips 2013). Det er flere måter å gjøre diskursanalyse på (Jørgensen & Phillips 2013), men det var innenfor diskurspsykologien jeg fant grepet som så ut til å passe mitt materiale best.

3.1 Diskurspsykologi

Innenfor diskurspsykologi ses mennesket som både produkter av og produsenter av diskurser. Psykologiprofessor Nigel Edley (2001) forklarer hvordan forskeren med et diskurspsykologisk blikk forsøker å se det paradoksale forholdet mellom diskurs og subjekt. Han introduserer tre analytiske konsepter: *fortolkningsrepertoar*, *ideologisk dilemma* og *subjektposisjon*. Jeg har benyttet meg av fortolkningsrepertoar og ideologisk dilemma i mine analyser, som jeg forklarer underveis i kapitlet. Subjektposisjon omhandler hvordan ideologier skaper eller konstruerer «subjekter» ved å dra mennesker inn i en spesifikk posisjon eller identitet (Edley 2001), og er således ikke relevant for min problemstilling.

3.2 Diskurspsykologisk tilnærming til analysekapitlene

Kategoriseringsfasen ga meg et materiale bestående av sitatoversikter på henholdsvis 18 (sitatoversikt 1) og ni sider (sitatoversikt 2). Disse ble utgangspunkt for de ulike analysekapitlene. Etter å ha kategorisert de to sitatoversiktene skrev jeg to empirifortellinger til hver oversikt, hvor jeg skrev ut sitatene med egne ord og samlet dem tematisk.

3.2.1 Første analysekapittel

Jeg forstår det slik at forfatterne opplever begrensning innenfor temaene å ytre egne meninger, kropp, holdninger til påkledning, seksuell kontroll, seksualitet og kjærlighet. Dette la utgangspunktet for det første analysekapitlet mitt. Jeg hadde på dette tidspunktet ikke en hovedproblemstilling, men forsto det som hensiktsmessig å finne ut

hva som ligger i negativ sosial kontroll-begrepet i *Skamløs*. Sammen med veilederne utformet vi første forskningsspørsmål: «Hva består negativ sosial kontroll av og hvordan utøves den, slik forfatterne fremstiller det?». For å svare på dette har jeg benyttet meg av begrepet *fortolkningsrepertoar*, som er et nøkkelbegrep innenfor kritisk diskurspsykologi (Edley 2001). Et fortolkningsrepertoar skildrer hvordan mennesker på en relativt sammenhengende måte snakker om sin forståelse av verden på (Edley 2001:198, min oversettelse¹³). Når individer interagerer med hverandre kommer holdninger, verdier og livsverdenstanker frem som et «lappetepp» av ulike repertoarer, som individene har ervervet og integrert gjennom historie, oppvekst og erfaringer (Edley 2001). Fortolkningsrepertoar forstås å bestå av et sett med dimensjoner som til sammen utgjør deler av en kulturs «sunne fornuft» (Edley 2001:204). For å forstå hva de tre forfatterne legger i begrepet negativ sosial kontroll skriver jeg derfor i analysekapittel 1 frem et fortolkningsrepertoar bestående av de tre dimensjonene *ærbarhet*, *påkledning* og *seksualitet og kjærlighet*, som viser hva forfatterne posisjonerer seg imot i sitt opprør slik de fremstiller det i boken.

I framskrivingen av fortolkningsrepertoaret skiller jeg ikke mellom «stemmene» til de tre forfatterne, da jeg som ser *Skamløs* som én representasjon av fenomenet negativ sosial kontroll. Et annet forskningsprosjekt kunne bestått av å se de tre forfatterne som hver sin «stemme», eller hver sin representasjon, men jeg valgte å ikke gjøre dette da hovedproblemstillingen min ble utviklet. For meg var det viktig å finne ut hvilken forståelse av negativ sosial kontroll *Skamløs* isolert sett representerer, som da resulterte i at jeg valgte å se de tre forfatterne som «samstemte og enige» i fremstillingen av kontrollen.

Siden diskurspsykologi forsøker å gjenspeile hvordan noen fremstiller verden, er det et poeng å nevne at dette fortolkningsrepertoaret er *min forståelse* av hvordan forfatterne representerer fenomenet negativ sosial kontroll, og kan ikke regnes som en generalisert forståelse. Dette er et eksempel på hvordan to representasjoner av samme fenomen «blandes sammen», noe som kjennetegner diskurspsykologiens kjerne: individer er både produsenter og reproducenter av diskurser, og disse diskursene er i stadig endring.

3.2.2 Andre analysekapittel

Hovedkategorien i sitatoversikt 2 var *frihet*. Her skrev jeg frem temaene *frihet*, *valgfrihet*, *selvbestemmelse* og *definisjonsmakt over eget liv* som forfatternes politiske ideer og målsetninger. I samarbeid med veilederne kom jeg frem til forskningsspørsmålet «Hva vil forfatterne?», som skulle bidra til å belyse hva forfatterne kan forstås å ville oppnå med sitt opprør. Dette resulterte i et fortolkningsrepertoar om frihet, som inkluderer dimensjonene *krav til klær*, *krav til sex* og *krav til informasjon om psykisk helse*.

I et fortolkningsrepertoar kan det være ett eller flere *ideologiske dilemmaer*. Kjennetegnet på et ideologisk dilemma er hvordan aktørene beveger seg fram og tilbake mellom to likestilte, men motsigende aspekter av en kulturs «sunne fornuft» (Edley 2001:223). Jeg skriver frem et slikt dilemma i repertoaret, som handler om å gjøre opprør mot negativ sosial kontroll i eget oppvekstmiljø versus det å respektere og ta

¹³ Originalsitat: «The main point about interpretative repertoires is that they are relatively coherent ways of talking about objects and events in the world» (Edley 2001:198)

hensyn til oppvekstmiljøet sitt. *Skamløs*-forfatterne påpeker at de vil gjøre begge deler, og at det ene ikke skal gå på bekostning av det andre.

På bakgrunn av de to fortolkningsrepertoarene og det ideologiske dilemmaet skriver jeg på slutten av kapittelet frem det jeg betegner som *skamløsfeminismen*. Denne kjennetegnes av opprør mot tradisjon, religiøse normer og kultur, men også det å bevare respekt og forståelse for familie, oppvekstmiljø og kulturelt opphav.

3.2.3 Tredje analysekapittel

Etter framskrivingen av *skamløsfeminismen* dannet seg etter hvert noen spørsmål om den kunne forstås å tilhøre en tidligere etablert feministisk retning, eller om det *Skamløs*-forfatterne gjør er «nytt». Sammen med veilederne formet vi et tredje forskningsspørsmål, som lød: «Hvor står *skamløsfeminismen* i forhold til norske feminismer og feminismer med opprinnelse i muslimske miljøer?». I dette kapittelet ser jeg på likhetstrekk fra ulike feminismer i Norge og i et globalt perspektiv, og konkluderer med at *skamløsfeminismen* kan forstås å være en norsk liberal-muslimsk feminisme, der et frihetsideal og ønsket om å bygge bro mellom konservative (religiøse) miljøer og et sekulært samfunn er nøkkelpunkter.

3.3 Begrepsavklaring: negativ sosial kontroll

Skamløs-forfatterne nevner gjennomgående «sin» kultur når de snakker om sine oppvekstmiljøer. Denne kulturen kan være et uttrykk for fellesskap, som indikerer at en gruppe mennesker har noe til felles – noe som distanserer og skiller dem fra andre grupper (Cohen 1985:12; min oversettelse¹⁴). Jeg forstår oppvekstmiljøene som *nabolagsfellesskap* (Rundgren 2001), der grensene for fellesskapene blir mindre objektivt klare, men også mer viktige for medlemmene ettersom de berører mer intime områder i livet, eller en viktigere del av ens identitet (Cohen 1985).

Et nabolagsfellesskap består av *multiplekse sosiale relasjoner* (Smette & Rosten 2019). Dette innebærer at folk kjenner hverandre på flere måter, og dermed har mer komplekse og sterkere bånd til hverandre, eksempelvis både som familiemedlemmer, slektninger, venner, medlemmer i samme menighet, det å benytte seg av samme kafé eller restaurant, treningspartnere og så videre. «Slike relasjoner er typiske for små og tette samfunn, slik som nabolag eller mindre lukkede etniske og religiøse nettverk [...]» (Smette & Rosten 2019:21). Jeg forstår derfor begrepet nabolagsfellesskap som et fellesskap bestående av flere generasjoner, der individene forhandler tilhørighet i kontinuerlig interaksjon med hverandre i det sosiale livet.

Sosial kontroll kan i vid forstand forstås som et samfunns eller et miljøes ulike verktøy for å ordne og regulere seg selv (Ugelvik 2019). Kontrollen utøves gjennom ulike forsøk på å få individer til å innrette seg etter det fellesskapet har etablert som konform oppførsel, der ønsket er «å rette atferd etter en norm for riktig atferd» (Ugelvik 2019:15). Jeg forstår slik sosial kontroll på et overordnet plan som nødvendig og som «en sentral del av det sosiale reisverket som gjør at samfunnet henger sammen» (Ugelvik 2019:26).

¹⁴ Originalsitat: «A reasonable interpretation of the word's [community] use would seem to imply two related suggestions: that the members of a group of people (a) have something in common with each other, which (b) distinguishes them in a significant way from the members of other putative groups» (Cohen 1985:12)

Smette og Rosten (2019) beskriver hvordan foreldre har rett og plikt til å utøve sosial kontroll overfor sine barn som en del av barnas primærsosialisering. Hva innholdet i denne kontrollen er, varierer fra fellesskap til fellesskap, og inkluderer også påvirkning fra sekundære rollemodeller og oppdragere. «Kontrollen kommer fra ulike kanter samtidig, utøves direkte og indirekte, gjennom både formelle og uformelle kanaler» (Smette & Rosten 2019:21). Dette kan gjøre det utfordrende å identifisere den, hva den består av og hvem som utøver den. I *Skamløs* beskriver forfatterne hvordan negativ sosial kontroll har preget hele deres oppdragelse, med sterk forankring i oppvekstmiljøet de tilhører. De skiller mellom positiv og negativ sosial kontroll¹⁵:

Vi skal jo begrenses gjennom positiv sosial kontroll, altså det som er lovregulert, det rettssystemet vi har, men negativ sosial kontroll er når normene eller de uskrevne reglene i et bestemt miljø styrer livet ditt fordi det er det som er innafor i det miljøet, det er det som er akseptert, samtidig som det bryter med folks rettigheter. Menneskerettighetene, norsk lov og barnekonvensjonen og sånn (Bile et al 2017b:10-11)

Det som er «innafor» og «akseptert» kan ses i sammenheng med Cohens (1985) forståelse av grenser innenfor et fellesskap. Grenser markerer begynnelsen og slutten på fellesskapet, eller begrensninger som hvert enkelt individ må forholde seg til for å kunne være inkludert. Slik sett kan sosial kontroll forstås som et middel for inkludering av individer i et fellesskap. «Den handlende skal inkluderes (og gjerne inkludere seg selv) i et normativt fellesskap som deler et sett grunnleggende verdier» (Ugelvik 2019:22). Individene er født inn i og har vokst opp innenfor disse normene, og vil etter hvert kunne benytte selvkontroll for å forbli inkludert (Ugelvik 2019). Sosial kontroll er altså nødvendig for at individer skal kunne inkluderes i et fellesskap, og videre forbli inkludert.

Jeg forstår negativ sosial kontroll som en form for uformell kontroll. I motsetning til formell kontroll, som er forankret i formelle lover og normer, så skjer uformell kontroll overalt hvor mennesker møtes. Kontrollen bygger på uformelle normer, som mangler den formaliserte produksjonsprosessen som det formelle normer er et resultat av (Ugelvik 2019). Uformelle normer blir til gjennom reproduksjon, og er en del av «det sosiale fellesgodset som alle eller de aller fleste samfunnsmedlemmer forutsettes å kjenne til. Det er slik sett i kjernen av det som ofte kalles en «kultur»» (Ugelvik 2019:34-35).

I Handlingsplanen for negativ sosial kontroll, tvangsekteskap og kjønnslemlestelse (Justis- og beredskapsdepartementet 20117) defineres negativ sosial kontroll slik:

Negativ sosial kontroll forstår vi her som ulike former for oppsyn, press, trusler og tvang som utøves systematisk for å sikre at enkeltpersoner lever i tråd med familiens eller gruppens normer. Kontrollen kjennetegnes ved at den er systematisk og kan bryte med den enkeltes rettigheter i henhold til blant annet barnekonvensjonen og norsk lov (Justis- og beredskapsdepartementet 2017:12).

Jeg forstår negativ sosial kontroll i tråd med denne definisjonen, og ser den som en form for integreringsmiddel i oppvekstmiljøet, som skal sikre at individet sosialiseres inn i de «riktige» normene. I motsetning til positiv sosial kontroll som skal sikre et lovlydig og

¹⁵ I denne oppgaven benytter jeg både *negativ sosial kontroll* og *sosial kontroll* om hverandre

trygt samfunn, blir den negativ når den blir frihetsbegrensende, der mennesker innenfor et «lukket» miljø systematisk griper inn i et individs private sfære, det være seg blant annet kropp, seksualitet, påkledning, kjærlighet og utdanning.

Ugelvik (2019) betegner to relevante begreper i forbindelse med sosial kontroll. *Proaktiv sosial kontroll* innebærer kontroll som rettes mot normbrudd som ennå ikke er begått. Analysedelen i denne oppgaven vil nevne flere eksempler på slik kontroll, der hensikten er å hindre at normbrudd begås. Dette kan foregå enten ved å gripe inn i situasjoner der det oppfattes at et brudd kan oppstå, eller gjennom systematisk oppdragelse der individet får innsikt i normer og hvordan disse kan følges. *Reaktiv sosial kontroll* ses som synonymt med straff for normbrudd. Straffen defineres gjerne som et onde som normbryteren utsettes for, både som straff, men også som proaktiv kontroll for å hindre gjentakelse (Ugelvik 2019).

Jeg benytter begge disse begrepene i neste kapittel, der jeg skriver frem ulike typer kontrollmidler, hva negativ sosial kontroll består av og hvordan den utøves slik forfatterne fremstiller det. Jeg har et diskurspsykologisk blikk, og bruker fortolkningsrepertoar som analytisk grep.

4.0 Hva består kontrollen av, og hvordan utøves den?

En oppvekst med negativ sosial kontroll innebærer at individene skal gjennom flere inngripende og uformelle kontrollformer, for å rette seg etter kollektivt bestemte normer for konform oppførsel (Ugelvik 2019). I dette kapitlet ser jeg på hvordan *Skamløs*-forfatterne fremstiller kontrollen i sine oppvekstmiljøer, basert på hvordan de skriver om sine erfaringer i boken. Jeg benytter analysegrepet fortolkningsrepertoar som analytisk verktøy når jeg skriver frem hva kontrollen består av og hvordan den utøves.

Jeg skal argumentere for at kontrollen består av tre dimensjoner. I *Dimensjonen om ærbarhet* beskriver jeg hvordan jenter og kvinner har ansvar for sin egen og familiens ære, og hvordan denne brukes som forhandlingskort. I *Dimensjonen om påkledning* belyser jeg hvordan klær gjøres til en eksplisitt markør for ære, og hvordan plagg i samspill kan skape blandede æresuttrykk. I *Dimensjonen om seksualitet og kjærlighet* knytter jeg jenter og kvinners seksualitet opp mot skam. Disse tre dimensjonene utgjør samlet et fortolkningsrepertoar om negativ sosial kontroll.

4.1 Dimensjonen om ærbarhet

Lokale grupper utøver sosial kontroll gjennom normer som til dels går på tvers av storsamfunnets sosiale kontroll (Ugelvik 2019). I enkelte oppvekstmiljøer er en slik lokal eller subkulturell kontroll særlig rettet mot jenter og kvinner, der ærbarhet som uformell norm benyttes som et moralsk kompass. Det er forutsatt at alle medlemmene av oppvekstmiljøet kjenner til denne normen, og sanksjoner og reaksjoner rettes etter hvorvidt jentene og kvinnene innfrir kravene de forutsettes å kjenne til.

Krav til ærbarhet er særs tydelig gjennom «Råd om hvordan ærbare jenter oppfører seg» (Bile et al 2017b), som nevnt er små «kommentarer» som kommer i tillegg til hovedteksten i boken. Jeg forstår rådene som en kommentar til det aktuelle kapitlet, som en replikk som setter temaet på spissen. De er tilfeldig nummerert, noe som skaper en illusjon av at rådet er «ett av hundrevis». Jeg forstår ikke disse som «gode råd», men som påbud og forbud jenter forventes å følge. *Skamløs*-forfatterne skildrer «et slags privat og desentralisert overvåkingssamfunn» (Ugelvik 2019:36). Jeg leser rådene som et uttrykk for en slags usynlig oppdrager hvis mål er å kontrollere jenter. Det eksisterer en kollektiv enighet om normene for oppførsel og forventningene rundt ærbarhet, og de nevnte rådene blir som en «lyd av kulturen» (Ugelvik 2019), som forteller jenter hvordan de skal oppføre seg for å bli lest som ærbare. Forfatterne kritiserer rådene, men unngår systematisk å peke på hvem som utøver den. Slik kan de unngå å personifisere kontrollen gjennom å for eksempel peke på familiemedlemmer, venner og andre nære i oppvekstmiljøet. Rådgiveren er med andre ord ansiktsløs.

Jeg har lest frem to temaer i dimensjonen. Det første kaller jeg *Ærbar gjennom stillhet*, som tar for seg hvordan jenter møter holdninger som forherliger stillhet og medgjørighet: «#256: Du som jente burde prøve å være litt hyggeligere. Den aggresjonen din er ikke spesielt attraktiv.» (Bile et al 2017b:9). «Stille» egenskaper som å være hyggelig fremheves, og aggresjon i form av meningsutvekslinger ønskes dempet. Å være attraktiv forstår jeg som et uttalt mål, og ei jente som sier hva hun mener er lite attraktiv. Attraktivitet er altså synonymt med å tie.

Jeg forstår rådet som et eksempel på mild reaktiv sosial kontroll (Ugelvik 2019). Ei jente som uttaler hva hun mener blir møtt med rådet som en reaksjon på hennes normbrudd.

Større normbrudd blir gjerne straffet, men jenta slipper foreløpig med en «advarel» der normen konkretiseres og målet om attraktivitet kommuniseres.

At kvinner skal tie leser jeg også ut av følgende sitat: «#413: Hva mener du med at du er feminist? Du er hjernevasket! I vår kultur adlyder vi mennene våre, uansett.» (Bile et al 2017b:98). Her fremkommer normen om stillhet ut fra at kvinner skal adlyde menn. Feminisme sidestilles med å være hjernevasket, og er unødvendig og overflødig. Kvinner bør derfor ikke uttale seg om kvinners rettigheter, men heller tie. Også dette rådet er et eksempel på mild reaktiv sosial kontroll. Normbruddet er i en startfase, og forsøkes korrigeret gjennom det kollektivt rådgivende organet. Hvis jenta fortsetter å bryte denne normen, kan strengere reaktiv sosial kontroll utøves for å endre hennes praksis.

Det andre temaet kaller jeg *Ærbar gjennom kropp*. Følgende råd legger føringer for hvordan kvinner bør fremstå, samt bruk av hygieneprodukter. Et råd lyder: «#124: Aldri bøy deg forover offentlig» (Bile et al 2017b:56). Et behov for å bøye seg forover kan for eksempel være å plukke opp et mistet busskort fra bakken på busstoppet. Denne bevegelsen kan bli lest som promiskuøs oppførsel og det å by seg frem. Før jenta mistet busskortet på bakken har hun blitt utsatt for proaktiv sosial kontroll (Ugelvik 2019). Denne type kontroll skal forebygge at et normbrudd skjer, ved at den legger føringer for hvordan jenta kan plukke opp busskortet (Ugelvik 2019). Ønsket resultat kan være at hun neier i stedet for å bøye seg forover. Rådet kan også være reaktivt, som en reaksjon på at jenta bøye seg forover. Dette er også forebygging, da for at det ikke skal skje *igjen*.

Et annet uttrykk for ærbar gjennom kropp vises i dette sitatet: «#83: Bruk bind. Tamponger er for gifte kvinner. Du skal være lukket «der nede» på bryllupsnatten» (Bile et al 2017b:122). Å være «lukket» leser jeg som at en skal bevare (en illusjon av) jomfruhinnen til bryllupsnatten. Jeg forstår rådet som et påbud som skal sikre jentas framtid og familiens ære. Eierskap til egen kropp problematiseres gjennom hvordan noe tilsynelatende så privat som menstruasjon blir gjort til et kollektivt anliggende. Ugifte kvinner pålegges et ansvar for å bevare jomfruhinnen, noe som gjør bruk av enkelte hygieneprodukter utfordrende. Å pålegge jenter at de skal være «lukket» er en form for proaktiv sosial kontroll som i tillegg til å legge føringer for oppførsel detaljstyrer valg av hygieneprodukter.

4.2 Dimensjon om påkledning

Klær fremstår som et eksplisitt element i æressammenheng. I kapittelet «Hijab» debatteres Amina Biles hijab-bruk. På spørsmål om hva den betyr for henne svarer hun:

Det er jo religiøst ... [...] Min forbindelse til det var positiv og det var en identitet [...]. Så, når jeg ble eldre og fikk høre om hvordan kvinner skal gjemme seg og være ærbare [...]. Det irriterte meg veldig mye at jeg gikk rundt med en sånn markør (Bile et al 2017b:44).

Bile betegner bruk av hijab i barndommen som positiv. Da hun ble eldre endret konnotasjonene seg, og hijaben ble til en markør som sier at kvinner skal dekke seg til og gjemme seg. «Å være ærbar» fremstiller ærbarhet som noe du er eller ikke er. Fra tenåringsalder av er hijaben en markør som indikerer og gir svar til forventninger om

kvinnens ærbarhet. Hijaben viser også omverdenen at kvinnen tar sin ærbarhet på alvor, og kan slik fungere som en kausjonist for hennes ære. Sofia Srour peker på et skille:

Jeg er personlig imot den ideen om at det er mer anstendig, for igjen lager man et skille mellom de som er hijabis¹⁶ og de som ikke er hijabis, og at hijabis er mer anstendige, mer jomfruelige, engler, helgener [...] (Bile et al 2017b:46).

Jeg ser også hijaben som et uttrykk for proaktiv sosial kontroll. Den symboliserer status og ærbarhet, og er en indikator på jenters anstendighet, jomfruelighet og hellighet. Manglende hijab indikerer «æresfravær». Dette forsterker min tolkning av hijab som kausjonist for jenters ærbarhet. Jeg leser også hvordan hijab kan skape et hierarkisk forhold når det kommer til status. Ei jente eller kvinne som bruker hijab plasseres over de som ikke gjør det. Slik kan omverdenen raskt lese hvorvidt jenta er ærbar eller ikke.

Et annet problematisk plagg er bukse:

B¹⁷: Jeg husker da jeg begynte med skjørt. Og da var det veldig viktig at jeg alltid brukte skjørt. Men noen ganger brukte jeg bukse. Og på bussen, det er det verste stedet å bruke bukse på. For da kommer det inn somaliere og de stirrer på deg, de stirrer på bukse di og setter seg ned. [...]

H: Men vil du kanskje utdype til de som leser hva som er greia med skjørt og bukse?

B: Å ja, ja bukse er sånn, da har du ikke ære (Bile et al 2017b:102).

Bile kommenterer hvordan hennes skjørtbruk ble oppmuntret av oppvekstmiljøet. Nancy Herz gir en forklaring på dette: «[...] du skal ikke vise formene dine i det hele tatt! Du skal ikke vise at du er kvinne» (Bile et al 2017b:103). Jeg forstår det derfor slik at skjørtbruk er en norm som inntreffer idet jenta inntreffer pubertetsalder og begynner å utvikle kvinnelige former.

Reaksjonene Bile får på bussen indikerer at buksebruk konnoterer til å vise seg frem. Herz konkretiserer skjørtets symbolikk: «[...] skjørt viser at du er en praktiserende muslim, du er et godt menneske, du representerer en veldig god familie» (Bile et al 2017b:103). Ei jente som bruker skjørt konnoterer altså til god religionsutøvelse, gode egenskaper og en respektabel familie, mens buksebruk viser det motsatte. Jeg leser det slik at Biles buksebruk var blitt problematisk siden hun var i en overgangsfase fra barn til et individ som enten har eller ikke har ære. Hun har nå fått et ansvar for å ikke bli lest som seksualobjekt – til tross for at hun bruker hijab. Dette utfordrer min foregående tolkning av hijab som kausjonist for ære. Jeg forstår heretter hijab som et *minstekrav for ære*, som potensielt kan reduseres i verdi i kombinasjon med andre faktorer, som for eksempel ved buksebruk.

I kapittelet «Skamfølelse vs. alder: Sofia» viser Srour et eksempel på hvordan kontrollen er integrert i henne. Hun setter det i sammenheng med frihet og synd i denne spørsmålsrekka: [...] Hvor fri er jeg? [...] Er det syndig å gå kledd som jeg gjør? Viser denne toppen for mye hud? Viser denne kjolen for mange former? [...] (Bile et al 2017b:123). Selv om hun titulerer seg som skamløs og tør å tale den negative sosiale

¹⁶ *Hijabi*: En person som bruker hijab

¹⁷ B = Amina Bile, H = Nancy Herz og S = Sofia Srour

kontrollen imot, så sitter den fremdeles på skulderen og «kommenterer» hennes ærbarhet. Jeg leser det slik at kontrollen er integrert i henne som et naturlig moralsk kompass. Når hun utfordrer denne i sitt skamløs-prosjekt, utfordrer hun noe hun lenge har ansett som naturlige rettesnorer i eget liv.

Jeg ser bruken av klær som en eksplisitt faktor til forhandling av ærbarhet siden den nevner hijab, bukser, skjørt, topper og kjoler. Kvinner forhandler frem sin egen ære ved å bruke hijab, moderere egen oppførsel og følge regler for påkledning. Hijaben fremkommer som et minstekrav når det gjelder påkledning, mens bruk av for eksempel bukse kan sette spørsmålsteget til hijabens garanti for ære.

4.3 Dimensjonen om seksualitet og kjærlighet

I *Dimensjonen om seksualitet og kjærlighet* vektlegger jeg føringer for jenter når det kommer til forelskelse, sex og «æresforhandling» etter opplevd voldtekt. Jentene inkluderes i oppvekstmiljøet gjennom å godta og integrere normene, og konsekvensene som eventuelt følger med. Den sosiale kontrollen kommer til uttrykk gjennom forventet oppførsel, legge lokk på og fortrenge følelser og vonde opplevelser til fordel for fellesskapet i miljøet.

I kapittelet «Kjæreste» diskuterer Srour og Herz sex og forelskelse:

S: Alt handler om sex, egentlig, og det må du vente med til du er gift.

H: Jeg tror, det er ikke det at det er haram¹⁸ å bli forelska, men at folk er redde for at du skal act on it. [...]

S: Det er ikke haram å føle på det, men det blir jo til at du føler at det er det [...]. Fordi du forbinder ikke noe godt med det, du forbinder det bare med skam og at det er forbudt og sånt (Bile et al 2017b:69).

Jeg forstår «Alt» i «Alt handler om sex» som et synonym til kontroll. Kontrollen ligger i det å unngå at romantiske følelser, forelskelse og kjæresteri fører til sex før ekteskapet og slik ærestap for jenta. Den tar form gjennom negative konnotasjoner til noe som i utgangspunktet konnoterer til noe pulserende, godt og lykkefremmende. Det er ønskelig at disse normene skal internaliseres i jenter som noe skamfullt og forbudt. Det er proaktiv sosial kontroll i sitt ess: å unngå tapt jomfrudom er særs viktig for både familien og jenta selv. Straffen er klar: ærestap i stor grad.

Kapittelet «Dobbel skyld» (Bile et al 2017b:127-128) skildrer historien til ei jente som har blitt voldtatt. Moren reagerer med følgende utsagn: «Har han gjort noe med deg? HVA HAR HAN GJORT? Jeg må vite hvor vanæret familiens ære er. [...] Hva kommer folk til å si om oss nå? ALT er ødelagt på grunn av deg» (Bile et al 2017b:129). Moren fremstår som mer opptatt av familiens ære enn at datteren har blitt utsatt for et overgrep, og datteren opplever ingen trøst eller støtte. Jeg leser morens utsagn som en bekymring rundt familiens rykte i nærmiljøet, og datteren som medansvarlig i å opprettholde dette ryktet. Overgrepet og datterens følelser og tanker er ikke et tema, men hennes bidrag til mulig ærestap blir sterkt fremhevet. Herz kommenterer hvordan den negative sosiale kontrollen ikke ligger i overgrepet jenta har blitt utsatt for, men hvordan moren reagerer:

¹⁸ *Haram*: Forbudt, urent. Betegnelse i islamsk rettsvitenskap på alt som er forbudt og moralsk forkastelig (Vogt 2018)

Du blir påført skyld, da. Dobbelt skyld. Du har skyld i det som har skjedd med deg. Og så har du i tillegg skyld i at du ødelegger for hele familien din om det kommer ut. Hele familiens ære ligger liksom i jomfrudommen din [...] (Bile et al 2017b:129).

Herz peker her på noe viktig når det gjelder seksuell kontroll. For det første blir jenta påført skyld for å ha blitt voldtatt. Moren plasserer skylden når hun forteller datteren at hun potensielt kan ha vanæret familien. Datteren responderer med et forsøk på å opprettholde sin egen og familiens ære gjennom å nøytralisere sine opplevelser, og heller forsøke å overbevise moren om at ingenting har skjedd.

For det andre blir datteren påført skyld gjennom at familien taper ære hvis overgrepet blir kjent. Datteren har «mistet» sin jomfrudom, og har derfor brutt med en ladet forventning om jenter. Ved å miste denne, taper hun verdifull kapital i handelen om ære. Hun forsøker å forhandle frem og gjenopprette tapt ære gjennom å velge mellom to onder; å fortelle om voldtekten eller å nekte for at noe har skjedd. Gjennom å nekte kan hun fortsatt leses som ærbar, selv om hun må leve med følelser og tanker om overgrepet alene.

4.4 Fortolkningsrepertoar om negativ sosial kontroll

I *Skamløs* fremstiller forfatterne hvordan negativ sosial kontroll legger føringer for individers oppførsel og tilpasning i oppvekstmiljøet. Jeg har i dette kapittelet skrevet frem et fortolkningsrepertoar om kontrollen, der de tre dimensjonene *ærbarhet*, *påkledning* og *seksualitet og kjærlighet* beskriver hver sine elementer i repertoaret. Sentralt i repertoaret er hvordan ærbarhet etter hvert blir et viktig aspekt i jenters liv. Dimensjonene summerer opp et utvalg uformelle normer, argumenter, forklaringer og beskrivelser som til sammen skildrer en oppskrift på hvordan jenter skal «gjøre» det å være jente. Gjennom sosiale prosesser og samhandling kan jenter bygge en identitet som innfrir de uformelle normene, og slik gir dem innpass i det normative fellesskapet i oppvekstmiljøet.

I *Dimensjonen om ærbarhet* har jeg trukket frem jenters ansvar for æresopprettholdelse. Temaene *Ærbar gjennom stillhet* og *Ærbar gjennom kropp* viser at ærbare kvinner er stilltiende, undertrykker sine meninger og adlyder menn. Kroppsaspektet viser hvordan overgangen fra barn til tenåring bærer med seg flere krav til tilpasninger.

Dimensjonen om påkledning fester æresbegrepet til noe konkret, der det mest ladete plagget er hijaben. Jeg har kommet frem til at hijab ikke er en kausjonist for ære, men heller et minstekrav. Hijabis har større status enn ikke-hijabis, men bruk av for eksempel bukse vil kunne sette spørsmålstegn ved individets ære og kan nesten «nulle ut» hijab-effekten. Ei jente som bruker lange skjørt leses imidlertid som ei jente med mye ære.

Dimensjonen om kjærlighet og seksualitet utvider skampåføringselementet. Gjennom å skampåføre romantiske følelser kan jenter hindres i å tape ære, påføre familien skam og til slutt oppnå målet som er å finne en passende ektemann. Dimensjonen inkluderer også føringer for jenters valg etter opplevd voldtekt. Familiens ære er et kollektivt ansvar som involverer de av familiens medlemmer som er eldre enn pubertetsalder. Jeg har også fremhevet at ei jentes viktigste verdikort i forhandlingen om ære er hennes jomfrudom.

Til sammen uttrykker de tre dimensjonene en måte å se verden på, og er byggsteinene i fortolkningsrepertoaret om negativ sosial kontroll. Kontrollen gjør for alvor inntog i puberteten, og jentene blir nå mer enn før lest som individer som enten har eller ikke har ære. De bruker ære som forhandlingskort ved hjelp av oppførsel, påkledning og (manglende) seksualitet. Dette beskriver hva *Skamløs*-forfatterne posisjonerer seg mot i sin kritikk av negativ sosial kontroll. I neste kapittel skal jeg undersøke hva de kan forstås å ville oppnå med opprøret sitt.

5.0 Politiske ideer og målsetninger

Forrige kapittel demonstrerer hva det er *Skamløs*-forfatterne kritiserer, og som jeg sa avslutningsvis i kapittelet skal jeg nå undersøke hva de ønsker å oppnå med kritikken. Selv bruker forfatterne uttrykkene «kamp», «opprør» og «forebyggingsarbeid» om sitt prosjekt, og boken kan sies å være alt dette. De sier at *Skamløs* er ei bok der de kan «snakke høyt om utfordringene [de] opplever, og gjøre det lettere å bryte ned tabuene og skammen som er forbundet med dem» (Bile et al 2017b:7). På bakgrunn av et slikt frihetsfokus har jeg valgt å benytte «opprør» om forfatternes prosjekt, da jeg forstår det slik at de vil gjøre opprør mot tingenes tilstand og skape endring. Etter i forrige kapittel å ha sett på hva opprøret retter seg mot, skal jeg her studere hva det peker frem mot. Hva er målet, hvem er inkludert i opprøret og hvilke tema dreier fremtiden seg om?

Jeg bruker fortolkningsrepertoar som analytisk verktøy. Siden boken gjennomgående handler om å oppnå større frihet, har jeg valgt *frihet* som omdreiningspunkt for analysen. Temaene som frihet handler om i *Skamløs* er særlig klær, sex og psykisk helse. Jeg bruker analysen av aktører og viktige tema som byggesteiner for fortolkningsrepertoaret. Et annet begrep fra den diskursanalytiske verktøykassen i Nigel Edleys analytiske praksis er ideologisk dilemma (Edley 2001). Som vi så i forrige kapittel står forfatterne i et utfordrende spenn mellom oppvekstmiljøet sitt og sine ønsker om frihet. Det å ha respekt for familie og oppvekstmiljø og samtidig ha mål om en friere fremtid, kan ses på som to konkurrerende aspekter. Nøkkelbegrepet ideologisk dilemma kan hjelpe meg å belyse det.

Som avslutning på dette kapittelet argumenterer jeg for at boken *Skamløs* presenterer et *feministisk opprør* og innspill. Jeg bruker både resultater fra forrige kapittel, repertoaranalysen om frihet og det ideologiske dilemmaet de står i, for å begrunne det jeg velger å betegne som *skamløsfeminismen*.

Aller først skal jeg se på hvem det er forfatterne inkluderer i opprøret.

5.1 Hvem inkluderes i opprøret?

Skamløs innledes med utsagnet «Skamløshet er for alle» (Bile et al 2017b:8). Jeg skal videre se på hvem *alle* i dette utsagnet inkluderer. I innledningskapittelet til boken skildrer forfatterne hvordan ordet *skamløs* blir brukt som et skjellsord om jenter som ikke føyer seg etter gjeldende normer i sitt oppvekstmiljø. Å være skamløs beskrives som «en grov anklage, og både din egen og familiens ære står på spill» (Bile et al 2017b:6-7). Her inkluderes jenter som blir kalt skamløse, og ordet vris til å konnotere positivt: «[...] selvsagt er vi skamløse hvis det er synonymt med å være fri» (Bile et al 2017b:7). Dette kan tyde på at *alle* er synonymt med jenter.

Forfatterne peker på at ære og ærbarhet er et viktig element når det gjelder hvem som inkluderes i opprøret:

Og så er det viktig å si at vi stort sett snakker om en form for negativ sosial kontroll i et æresperspektiv. [...] Du bærer på ære, og den æren er ikke bare din, den er hele familiens og da har du på en måte fucket opp for hele familien, rett og slett (Bile et al 2017b:12).

De som er opplever negativ sosial kontroll gjennom perspektivet om ære er altså inkludert i opprøret Hvem som er inkludert innsnevres ytterligere til å omfatte de som tør å stå opp mot negativ sosial kontroll, men fungerer også som en invitasjon til de som ikke gjør det:

[...] jeg håper at vi med denne debatten kan gjøre sånn at det finnes trygge rammer for de som tar disse kampene både på hjemmebane og ute. Og at vi kan inspirere andre til å gjøre litt i sitt eget liv (Bile et al 2017b:14).

Her skriver ikke forfatterne «jentene», men «de som tar disse kampene». Jeg leser dette som et inkluderende språk hvis formål er å påpeke at ikke bare jenter utsettes for negativ sosial kontroll, men også gutter:

Vi kan gjerne lage et fiendebilde av det mannlige kjønn, ikke inkludere dem i vår kamp, men da undergraver vi hele kampen. For guttene lider også under den sosiale kontrollen. [...]. Kampen mot negativ sosial kontroll må inkludere alle (Bile et al 2017b:98).

Alle forstås nå som synonymt med individer som opplever negativ sosial kontroll i oppveksten, der æresperspektivet står sentralt. Friberg (2019) fremhever at miljøer preget av æreskultur kan være utfordrende for et individs utviklings- og identitetsarbeid, og andre familiemedlemmer står kollektivt ansvarlig for den enkeltes handlinger. «Brødre vil ofte finne seg selv mellom barken og veden, [...] med strenge krav og begrensninger i egne livsvalg, samtidig som det forventes at de skal stå til ansvar for å kontrollere sine søstre eller andre i familien» (Friberg 2019:116). Selv om jenter forstås å være bærere av ære, settes gutter i en sårbar situasjon med å overvåke at den opprettholdes. *Skamløs*-forfatterne hevder at gutter i like høy grad ikke må tenke på ære, påkledning eller begrensninger i forbindelse med kjærlighet og seksualitet. Jeg leser det slik at ved å inkludere gutter i opprøret kan forfatterne skape allierte, og også gi gutter muligheten til å fri seg fra kontrollen.

Forfatterne fremhever at *alle* også inkluderer de som ønsker å leve konservativt religiøst. «Å leve konservativt er ikke nødvendigvis et resultat av sosial kontroll. Mange som lever strengt religiøst har tatt det valget helt selv [...]» (Bile et al 2017b:13). Forfatterne ønsker å beskytte og oppfordre til tros- og religionsfrihet. Frihet til å ta egne valg rundt tro og religion kan forankres i menneskerettighetenes artikkel 18 (FN-sambandet 2018), som omfatter retten til tanke-, samvittighets- og religionsfrihet. Jeg forstår dette i tråd med forfatternes krav om valgfrihet og selvbestemmelsesrett: «Poenget er bare at man bør få vite om alternativene og ha muligheten til å velge sin egen vei uten å bli fordømt» (Bile et al 2017b:13). Jeg leser utsagnet slik at forfatterne kjenner til tilfeller der jenter ikke selv velger hvordan de vil praktisere religion. En streng religiøs praksis skal ikke være påkrevd, men et resultat av valgfrihet. Hverken familie eller oppvekstmiljøet kan ta dette valget for individet, men forutsettes å presentere alternativer og ikke fordømme de valg som blir tatt.

Jeg leser de foregående utsagnene som et uttrykk for ønske om endring gjennom å fri seg fra negativ sosial kontroll. Jeg forstår det slik at *Skamløs*-forfatterne appellerer til den *muslimske ungdommen* som opplever begrenset frihet, uavhengig av kjønn, men med særlig vekt på jenter. Opprettholdelse av æresperspektivet forstås som

problematisk i forbindelse med et individs utviklingsarbeid, mens retten til tros- og religionsfrihet fremheves.

Opprøret inkluderer ikke oppvekstmiljøets interesser, som i denne sammenheng forstås å benytte negativ sosial kontroll som oppdragelsesmiddel for å videreføre en kulturell tradisjon som begrenser individets valgfrihet. Jeg vil derfor argumentere for at forfatterens beskrivelse av negativ sosial kontroll og krav om frihet kan ses på som en dikotomi. Oppvekstmiljøet tjener på å opprettholde praksisen av negativ sosial kontroll, mens individene tjener på å avskaffe den.

Jeg var inne på at frihet er et sentralt begrep i boken. Den kan sies å være et overordnet mål.

5.2 Frihet som overordnet mål

I bokens introduksjonsdel snakker forfatterne om hvordan negativ sosial kontroll gir begrensede muligheter til individuell frihet, og sidestiller det så med menneskerettighetene:

[...] jeg tenker jo på dette som en helt basic menneskerettighetskamp, da. [...] det handler om noe så grunnleggende som retten til å være den du er, retten til å leve fritt, retten til å ta egne valg. Og det kan liksom ikke bli mer grunnleggende enn det (Bile et al 2017b:159).

Jeg knytter «en helt basic menneskerettighetskamp» til «anerkjennelsen av iboende verdighet og like og uavhengelige rettigheter for alle medlemmer av menneskeslekten som grunnlaget for frihet, rettferdighet og fred i verden» (FN-sambandet 2018: første avsnitt). Forfatterne nevner ulike typer frihet som er i tråd med menneskerettighetene:

Overordnet handler det [negativ sosial kontroll] om å hindre et menneske i å kunne utvikle seg på den måten som alle mennesker har rett til: gjennom å ta sine egne valg, gjennom å ha selvbestemmelsesrett, valgfrihet, bevegelsesfrihet, alle disse frihetene (Bile et al 2018:10).

Valgfrihet gjenkjenner jeg i menneskerettighetserklæringen, som fastslår at «alle mennesker er født frie og har samme menneskeverd» (FN-sambandet 2018, artikkel 2). Jeg forstår valgfrihet i *Skamløs* i lys av dette, da den viser til alle de forhold som ikke skal stå i veien for et individs livsvalg.

Selvbestemmelsesrett er også tydelig i menneskerettighetserklæringen, blant annet i retten til tanke-, samvittighets- og religionsfrihet. Særs relevant er retten til menings- og ytringsfrihet: «Denne rett omfatter frihet til å hevde meninger uten innblanding [...]» (FN-sambandet 2018). Forfatterens rett til å gjøre opprør mot negativ sosial kontroll kan altså forstås som forankret i menneskerettighetene. Kontrollen handler ifølge forfatterne om «å hindre et menneske i å kunne utvikle seg på den måten som alle mennesker har rett til» (Bile et al 2018:10). Jeg forstår dette utsagnet i lys av menneskerettighetserklæringen, og ser frihet som et uttrykk for denne.

I tillegg til valgfrihet og selvbestemmelsesrett leser jeg definisjonsmakt som et uttrykk for frihet:

For det å eie definisjonsmakten over opplevelsene man har hatt, og over sitt eget liv, er livsviktig. Når andre skal fortelle oss hva som er vår sannhet [...], fratar de oss friheten til å definere oss selv. Og det er nettopp det denne kampen handler om: frihet til å være den man er (Bile et al 2017b:8).

I dette utsagnet viser forfatterne både at de ønsker definisjonsmakt over eget liv og frihet til å være den de er. Jeg forstår det derfor slik at det å eie definisjonsmakt er ei forutsetning for frihet – et nødvendig middel for å kunne være (eller bli) den man er. Begrepene valgfrihet, selvbestemmelsesrett og definisjonsmakt er eksplisitt nevnt av *Skamløs*-forfatterne, og forankrer derfor deres mål i menneskerettighetserklæringen.

Klær, sex og psykisk helse er tre krav som er helt sentrale når det gjelder oppnåelse av frihet fra kontrollen. Også disse punktene har valgfrihet og selvbestemmelse som utgangspunkt, i tillegg til tilgang til informasjon om helsehjelp. Jeg analyserer temaene fortløpende.

5.3 Krav til frihet: klær

I det første kravet til frihet sier forfatterne noe om forventninger til egne klesvalg. I forrige kapittel skrev jeg frem at negativ sosial kontroll består av en dimensjon om påkledning, og beskrev hvordan bruk av hijab og enkelte plagg kan leses som ulike æresuttrykk. Jeg leser frem flere målsetninger som omhandler klær. Når det kommer til hijab er Amina Bile klar i sin tale:

Jeg bruker det. Definisjonsmakten er min. [...] på en måte er det politisk, samtidig som det er religiøst. For jeg vet jeg er muslim. Samtidig som det er kulturelt, for jeg vet at det er en kultur bak det her, som jeg er en del av. Vi må bare snakke om oss selv når vi snakker om hijab, for det er veldig personlig (Bile et al 2017b:45).

Bile nevner at bruken av hijab er både politisk, religiøs, kulturell og personlig. Politisk fordi at hun som muslimsk jente velger å bruke den, og samtidig påberoper seg definisjonsmakt over hva den skal bety. Religiøs er den på grunn av hennes tro på islam. Den gjøres kulturell på bakgrunn av hva den representerer for familien og oppvekstmiljøet, samt hennes tilhørighet til miljøet. Til slutt oppsummerer hun i at hijab er personlig. Valget er personlig, og bakgrunn for bruk er personlig. Jeg leser det slik at det personlige valget har forrang fremfor det politiske, religiøse og kulturelle.

Valget om å bære hijab skal ifølge forfatterne ligge hos jenter selv:

Det burde ikke være sånn at man dekker seg til på grunn av menn eller på grunn av en regel eller på grunn av normen [...]. Det burde være slik at man har valgt det selv. Er du voksen kvinne, tar du det valget, det er din kropp, du definerer den, så lenge du er klar over alternativene og har frihet til å velge (Bile et al 2017b:46).

Her gjenkjenner jeg det samme som gjelder for tros- og religionsfrihet. Å bruke hijab er et personlig valg som skal tas på bakgrunn av kjennskap til alternativer og valgfrihet. De nevner også hijab i sammenheng med kropp. Individet eier sin kropp, og bør ha rett til å

definere hva den er og hvordan den eventuelt skal dekkes til. Valgfrihet og valgalternativer trumfer krav om å dekke seg til for menn eller å følge normer og uformelle regler.

Det følgende utsagnet tar for seg hva klær kan være, og hva det ikke skal være:

Vi må ta klærne våre tilbake og understreke at det ikke er mer enn nettopp klær. Klær som dekker til kroppene våre, eller viser dem fram. Klær som uttrykker identitet og en viss tilhørighet. Klær som varmer, og klær som kjøler oss ned. Klær som vi bruker på grunn av religiøs overbevisning, og klær som vi bruker fordi vi syns de er pene (Bile et al 2017b:58).

Forfatterens opplisting av klærs funksjoner er et virkemiddel som fremhever hva klær er, og hva det kan bety. De bagatelliserer symbolikken i klær når de sier at det er *bare* klær, ved å si at det er enten noe som dekker til eller viser frem kropp. Videre kobler de identitet og tilhørighet inn i symbolikken. De nevner også klærs funksjon og hvordan de ser ut, i tillegg til hvordan det kan uttrykke religiøs overbevisning. Jeg leser det slik at forfatterne vil påpeke at klær har *for mye* å si når det kommer til negativ sosial kontroll, og at de ønsker å overlate den eventuelle symbolikken til individet selv.

Det følgende utsagnet kritiserer hvordan klær blir benyttet til å måle menneskers verdi og ære:

Ikke minst må vi si tydelig ifra om at mengden og lengden på klærne våre ikke definerer vår verdi som mennesker og vår moral, og at vi nekter å bli satt opp mot hverandre i en konkurranse om hva som er «riktig» og hva som ikke er det. Det eneste riktige, er de klærne vi selv føler oss komfortable i (Bile et al 2017b:58).

Samlet sett kan disse utsagnene forstås i forbindelse med individets mulighet for autonomi. Klær kan vise frem kroppen, men den kan også uttrykke tilhørighet til en kultur. Jenter kan bruke hijab, og samtidig velge å bruke bukse fremfor skjørt (slik som eksemplifisert i kapittel 4, der jenter forstås å være mer ærbar hvis de bruker skjørt). Jeg forstår forfatterne slik at jenter skal ha frihet til å selv definere hva klær betyr, uten at de skal bli truet med syndpåføring eller ærestap.

5.4 Krav til frihet: Sex

I det andre kravet til frihet forsvarer forfatterne at valget om å ha sex før eller etter ekteskapet skal tas av individet selv. Samtidig etterlyser de informasjon om sex i oppveksten:

Det er fullt mulig å lære om sex, og samtidig lære om at noen – av ulike årsaker – velger å vente til ekteskapet. Det handler bare om at man bør være informert nok til å ta de rette valgene. [...] Poenget er autonomi: Ingen andre enn du skal ta det valget for deg (Bile et al 2017b:142).

Utsagnet er hentet fra kapittelet «Bananer, jomfruhinner og sexfikserte mullaer» (Bile et al 2017:136-142), som tar for seg sex som tabu, og manglende informasjon om seksualitet og kropp i oppveksten. Forfatterne kommer igjen tilbake til tilgang til

informasjon. De sier at autonomi er nøkkelordet – individet skal selv bestemme når han eller hun ønsker å debutere seksuelt, og om han eller hun ønsker å gjøre det før eller etter eventuell ekteskapsinngåelse. «Poenget er autonomi: Ingen andre enn du skal ta det valget for deg» (Bile et al 2017b:142). Autonomi skal oppfordres, informasjon skal gis, og individet skal på bakgrunn av dette ta sitt eget valg. Dette gir individet tilgang til seksuell frihet.

5.5 Krav til frihet: Informasjon om psykisk helse

I det tredje kravet til frihet gjøres leseren oppmerksom på hvordan holdninger til psykisk helse kan se ut i muslimske miljøer. Forfatterne forteller om en «ti i hjel»-holdning med bønn som løsning på psykiske utfordringer. ««Ta en bønn! Bli frisk i dag!» Det er det vi pleier å få høre om psykisk lidelse» (Bile et al 2017b:115). Jeg tolker dette som ironiske utsagn som antyder manglende informasjon rundt psykisk helse i oppvekstmiljøene. Forfatterne etterlyser mer åpenhet fra voksne: «[...] man må snakke mer om psykisk helse på skolen. Så man kan åpne den samtalen også hjemme. Og imamer, ikke minst [...], at de setter av tid til å snakke om psykisk helse» (Bile et al 2017b:116). Ansvar plasseres hos de voksne, samtidig som at mer åpenhet kan skape rom for barn og unge til å ta opp utfordringer og ting som er vanskelig. Forfatterne peker på både majoritetssamfunnet gjennom å ansvarliggjøre skolen, men også imamers rolle i muslimske miljøer. Jeg forstår dette som et uttrykk for at voksne skal være gode eksempler og gode rollemodeller uavhengig av tilhørighet og bakgrunn. Hvis barn og unge skal lære å snakke åpent om psykisk helse må de voksne gå foran som gode eksempler.

Når det kommer til alvorlige psykiske helseutfordringer, benytter forfatterne igjen ironi som virkemiddel:

Kanskje personene er alvorlig syke, og de bare, nei da, det går fint, chillern. Vi tar det med Gud. Den skammen, å spørre noen andre enn Gud om hjelp ... og dette med at det finnes et vers i Koranen for alle problemene man har i livet, og man trenger bare å lese det (Bile et al 2017b:115).

Jeg leser frem humor og ironi som virkemiddel rundt dette temaet. Forfatterne fremhever noe som for dem er en selvfølge. De distanserer seg fra et virkelighetsbilde de selv ikke deler: «[...] det er livsviktig at vi får snakket om psykisk helse. De som går rundt og er syke og trenger å snakke, de trenger å føle at de blir tatt på alvor» (Bile et al 2017b:115). Når de snakker om bønn som løsning på psykiske helseutfordringer benytter de ironi, mens når de snakker om åpenhet er det med en alvorlig tone. Dette fremhever forfatterens budskap, og skaper en distanse til negativ sosial kontroll.

Forfatterne formulerer et budskap om frihet på mange områder. Hijab og andre plagg fremstilles som et personlig valg. Definisjonsmakten for hva klær betyr skal ligge hos individet, og ikke hos oppvekstmiljøets interesser. Det samme gjelder for sex, der informasjon og selvbestemmelse vektlegges. Åpenhet om psykisk helse fremmes gjennom informasjon, aksept til å søke hjelp og fravær av syndpåføring.

5.6 Fortolkningsrepertoar om frihet

Fortolkningsrepertoar forstås som et sett av dimensjoner som til sammen utgjør deler av en kulturs «sunne fornuft» (Edley 2001:204). Jeg skriver videre frem et

fortolkningsrepertoar om frihet der den «sunne fornuften» ligger i *Skamløs*-forfatternes opprør mot negativ sosial kontroll.

Fortolkningsrepertoaret omfatter fire punkter. Det første punktet viser at opprøret mot negativ sosial kontroll inkluderer den muslimske ungdommen som opplever å være utsatt for en slik kontroll i sitt oppvekstmiljø, men legger særlig vekt på jenters opplevelser av kontrollen. Det andre viser til retten om å kle seg slik en vil, og at klærs symbolikk skal være ut fra individers egne tanker og behov. Det tredje punktet omhandler seksuell frihet når det kommer til forventningen om å vente med sex til etter ekteskapet. Her skal individet selv få velge, med utgangspunkt i tilgang til informasjon og frihet. Det fjerde og siste punktet er temaet psykisk helse – hvordan individer skal ha frihet til å snakke om vanskelige ting.

5.6.1 Frihetslengsel møter oppvekstmiljø

Skamløs-forfatternes opprør mot negative sosiale kontroll er bare en del av bildet. De er også respektfulle overfor sin sosiale bakgrunn. Opprøret for større frihet som vi ser i denne boken er derfor preget av et dilemma mellom frihetsmålsetninger og oppvekstmiljøet.

I et fortolkningsrepertoar kan det være ett eller flere ideologiske dilemmaer som setter spørsmålstegn rundt hva den «sunne fornuften» i en kultur kan forstås å innebære (Edley 2001:223). Kjennetegnet på et ideologisk dilemma er hvordan aktørene beveger seg fram og tilbake mellom to likestilte, men motsigende aspekter av denne fornuften (Edley 2001).

Jeg forstår det slik at fortolkningsrepertoaret om frihet består av et ideologisk dilemma som innebærer to slike motsigende aspekter. Det ene omhandler *Skamløs*-forfatternes opprør mot en etablert form for oppdragelse gjennom negativ sosial kontroll, og det andre omhandler det å ivareta respekt for familie og oppvekstmiljø.

Jeg leser følgende dialog mellom Bile og Herz som et uttrykk for dette:

B: Når vi prater ... vi oppfordrer ikke til å bryte ut av familien eller miljøet, det er veldig viktig å påpeke. For det virker som om noen mener at vi har brutt ut av våre miljøer, vår religion.

H: Men det har vi jo ikke.

B: [...] Vi ønsker ikke at noen skal bryte ut, vi vil bare at vi skal finne ut av det her. Ordne opp i det (Bile et al 2017b:12).

Jeg forstår det slik at forfatternes opprør kan være utfordrende når de samtidig ønsker å ta hensyn til familie og oppvekstmiljø. De sidestiller ikke opprøret med å bryte ut fra familien, oppvekstmiljøet eller sin religion, men vil utfordre kontrollen som er med på å detaljstyre menneskers oppførsel og liv.

I media blir forfatterne omtalt som «skamløse jenter» (Herz 2016). Den opprinnelige betydningen av ordet konnoterer negativt til jenter som bryter med etablerte normer for oppførsel. Det at forfatterne assosierer seg med dette ordet kan skape uenigheter med miljøet når det kommer til deres intensjon med opprøret. Jeg ser et «enten/eller»-aspekt

ved dilemmaet, der miljøet krever at du enten er skamløs eller at du respekterer ditt miljø.

Jeg leser utsagnet om å ordne opp slik at de ønsker å mildne sin rolle. Å gå fra «skamløse opprørere» til å bli veiledere med løsningsforslag som omhandler utfordringer i sine oppvekstmiljøer. Jeg forstår det slik at de ikke ønsker å gå imot sine familier og sitt miljø, men heller bedre forholdene både for seg selv og kommende generasjoner. De oppfordrer til respekt og autonomi:

Man skal selvfølgelig ha respekt for foreldrene sine og miljøet man tilhører, og de kan være gode rådgivere, men det er litt sånn det skal være å bli voksen, da: Du ser tydeligere hva som er deres ønsker og hva som er dine egne, og så må du ta valgene dine selv (Bile et al 2017b:82).

Jeg forstår dette utsagnet slik at forfatterne ikke ønsker å velge mellom opprør og respekt, men at begge deler kan ivaretas. Selvbestemmelse forstås som et middel som kan finne veien i dilemmaet, støttet opp av at individene tar tydeligere valg dess eldre de blir. Det ideologiske dilemmaet er en utfordring, men forfatterne forsøker å navigere seg gjennom dette ved å vise til menneskerettighetene, individualitet og valgfrihet.

Jeg skal til slutt i dette kapitlet se på frihetsrepertoaret og dilemmaet de står i, som *feminisme*. Det er en form for feminisme som er et tilskudd til norsk feminisme mer generelt, som gjenspeiler seg i friheten til det de vil ha og lojaliteten de vil opprettholde. Dette utgjør en særskilt form for feminisme jeg velger å kalle for *skamløsfeminismen*.

5.7 Skamløsfeminismen

Jeg forstår feminisme som en sosial bevegelse med mål om en bevisst og kollektiv forandring av samfunnet (Halsaa 1996). Et samfunn preget av sterke kjønnsroller utfordres, med likestilling som et felles prosjekt som skal gagne alle kjønn. *Skamløs* forstås å være et sett av oppfatninger om verden, individ og samfunn med mål og visjoner for endring, som er kjennetegnet på feminisme som ideologi (Halsaa 1996). Kollektivt dominerte miljøer, som for eksempel oppvekstmiljøene *Skamløs*-forfatterne forteller om, utfordres gjennom deres søken etter valgfrihet, frigjøring og likestilling.

Feminisme som teori omfatter «en mer eller mindre systematisk helhet av forestillinger som gir et forenklet bilde av virkeligheten, en modell, og som er slik at den kan danne et utgangspunkt for empiriske undersøkelser» (Halsaa 1996:145). Når jeg skriver frem skamløsfeminismen i denne oppgaven, synliggjør jeg systematisk *Skamløs*-forfatternes visjoner og mål, med et ideologisk og teoretisk perspektiv som fundament.

Feministisk teori er forankret i spørsmål som hvorfor og i hvilken grad kvinner blir diskriminert, utnyttet og undertrykt (Halsaa 1996). I *Skamløs* uttrykker forfatterne hvordan negativ sosial kontroll er med på å systematisk undertrykke spesielt kvinner. Gjennom æresperspektivet tildeles jenter et ansvar hva angår familiens ansikt utad. Ansvarer gjør seg til uttrykk gjennom hvordan jenter handler på, kler seg, og på ulike måter er forventet å utvikle seg på i oppvekstmiljøet.

Holst (2009) reiser spørsmålet om hvordan kjønnsurettferdighet egentlig kan forklares. *Skamløs* er en tekst som underbygger forfatterens tanker og meninger rundt dette

temaet. Forfatterne skriver om hvordan de gjennom oppveksten har opplevd at jenter er underordnet gutter, og at jenters ansvar for familiens ære setter dem i en spesielt sårbar situasjon og begrenser deres frihet. De opplever at deres oppvekstmiljø vil ha det til at jenters rolle er å bli «perfekte muslimske jenter» og etter hvert gode koner, mens gutter synes å ha mer frihet.

Jeg velger å kalle denne formen for feminisme for *skamløsfeminisme*. Denne kjennetegnes av å gjøre opprør mot negativ sosial kontroll med det formål om å oppnå større frihet i eget liv, ved å samtidig opprettholde respekt for og ta hensyn til sin familie og sitt oppvekstmiljø. I neste kapittel skal jeg se denne feminismen i lys av andre feminismer, for å se om den kjennetegner en spesifikk feministisk retning.

6.0 Skamløsfeminismen i lys av andre feminismer

I dette kapitlet gir jeg først et innblikk i utviklingen av norske feminismer, som er influert av europeisk og nord-amerikansk feministisk teori. Så går jeg inn på feminisme med opprinnelse i muslimske miljøer, her fremstilt som en samlebetegnelse på feministiske retninger knyttet til islam i et globalt perspektiv. Jeg vil se på hvilke kjennetegn som karakteriserer de ulike retningene, og til slutt sammenfatte mine funn og si noe om skamløsfeminismen som feministisk retning i et norsk-muslimsk perspektiv.

6.1 Norske feminismer

Holter (1996) nevner seks ulike feministiske retninger innen europeisk/nord-amerikansk feministisk teori, som her går under norske feministiske retninger: *liberal*, *marxistisk/sosialistisk*, *eksistensialistisk*, *radikal* og *post-strukturalistisk* retning. Denne delen tar for seg ulike kjennetegn på disse retningene, og argumenterer fortløpende for hvordan skamløsfeminismen svarer til disse.

6.1.1 Liberalfeminisme

Den liberalfeministiske retningen hadde individuell frihet som ideal, og har røtter tilbake til opplysningstida og liberalismens gjennombrudd på 1700-tallet. Sentrale temaer var oppdragelse, seksualitet, kjønnsroller og utdanning av jenter og kvinner (Halsaa 1996). Liberalfeminismens ideer bygde på at oppdragelse og påvirkning fra både menn og kvinner lå til grunn for kvinners underordning av menn.

Liberalfeministene så på forskjellen mellom kvinner og menn som et kulturelt anliggende, og inkluderte kvinner fra både borger- og arbeiderklassen (Acker 1987). Den franske revolusjonen (1787-1799) markeres som begynnelsen på den organiserte feminismen, der hovedmålet var at kvinner skulle få de samme frihetene og rettighetene som menn gjennom et likhetsprinsipp (Holst 2009).

Jeg forstår *Skamløs* som influert av liberalfeminisme gjennom hvordan forfatterne vektlegger ønsket om frihet og like rettigheter som menn. Jenters status innad i et muslimsk miljø kan gjøre identitetsutvikling utfordrende, da forventninger om å opprettholde ære, forberede seg til ekteskapet og morskap, samt det å være en god muslim gjerne går foran, mens frihet til livsvalg, utdanning og valg av partner kommer i andre rekke. Budskapet om frihet til å velge selv står sterkt i *Skamløs* – da spesielt med tanke på valgfrihet, utdanning og seksualitet, som er i tråd med liberalfeminismens grunnprinsipper.

Å sikre like muligheter for begge kjønn er hovedmålet til liberalfeminismen (Acker 1987:423; min oversettelse). Utfordringene skamløsfeminismen fremhever forankres den liberalistiske tankegangen; hvordan både menn og kvinner er med på å videreføre en tradisjonell og kulturell underordning av kvinner, som fører til begrensede muligheter spesielt for sistnevnte. Jenter og gutter sosialiseres inn i tradisjonelle kjønnsroller som begrenser deres valgfrihet, der jenter fremdeles henvises til hjemmet og morskap (Acker 1987). Gutter opplever å måtte undertrykke egne følelser og omsorgsbehov til fordel for å være hjemmets overhode og forsørger (Acker 1987).

Skamløsfeminismen forstås å være sterkt influert av liberalfeminisme. Den belyser begge kjønns utfordringer knyttet til diskriminering og undertrykkelse, og viser hvordan tradisjonell generasjonsoverført kultur kan hindre individets frihet. Den viser også

hvordan begge kjønn er med på å videreføre denne kulturen, gjennom å benytte negativ sosial kontroll som virkemiddel for å holde individet innenfor familiens og oppvekstmiljøets interesser. Skamløsfeministenes opprør søker å fremme individets valgfrihet og samtidig svekke oppvekstmiljøets interesser, som forstås å systematisk begrense jenters muligheter til å ta egne valg.

6.1.2 Marxistisk/sosialistisk feminisme

Den marxistisk-feministiske retningen er avvisende til individualisme, og ser mennesket som et sosialt vesen (Halsaa 1996). Retningen har sprunget ut av marxistisk teori, som er et opprør mot kapitalismen og dens utnyttelse av blant annet arbeiderklassen. Marx var opptatt av årsaken til menneskets ufrihet og fremmedgjøring når det gjaldt arbeid, og stilte spørsmål om klasse når det kom til borgerklassens fordeler (Tranøy 2017). Dette er slik ikke relevant for skamløsfeminismen, da forfatterne ikke nevner hverken kapitalisme eller arbeid i Skamløs.

«Ifølge marxistisk teori har alle samfunn vært preget av arbeidsdeling etter kjønn, men arbeidsdelingen er forankret i historiske og sosiale forhold, og ikke i biologiske» (Halsaa 1996:159). Dette er også sentralt i Skamløs, blant annet gjennom hvordan kvinner blir bundet til hjemmet i en tradisjonell arbeidsdeling som gjør mannen til forsørger og kvinnen til hjemmeværende. Allikevel er marxistiske feminister opptatt av å fremheve arbeiderklassens kvinner, og hvordan de opplever en «dobbel» undertrykking i form av det å være kvinne og det å tilhøre arbeiderklassen. Skamløsfeministene er derimot opptatt av å fremme hvordan oppdragelse påvirker individets valgmuligheter i sitt oppvekstmiljø, og belyser ikke spørsmål ved undertrykkelse innenfor klasse og arbeid.

Den sosialistisk-feministiske retningen setter kvinnen i en særegen posisjon når det kommer til arbeid. Den kapitalistiske utviklingen var utgangspunktet for denne feministiske retningen, som i all hovedsak var ledet av kvinner fra arbeiderklassen i vid forstand; kvinner fra både formell og uformell økonomi, eller uønsket og ubetalt arbeid, som for eksempel reproduksjon og omsorgsarbeid (Brenner 2014:33; min oversettelse). Kvinneundertrykking kan altså ikke reduseres til økonomiske klasser, og kjønn spiller derfor en selvstendig rolle (Halsaa 1996). Utviklingen av kapitalismen og kvinners rolle i den er utgangspunktet for denne retningen, og er slik ikke relevant for skamløsfeminismen.

Marx var opptatt av å angripe det borgerlige ekteskapet som institusjon. Selv om jenters forventning om å «produsere ære» som kapital for ekteskapet er under samme tema, så handler marxistisk og sosialistisk feminisme om undertrykkelse og arbeid. Mine funn viser derfor at skamløsfeminismen ikke kan forstås å tilhøre disse feminisismene, da de i all hovedsak ønsker å verne om kvinner i arbeid og kvinner i arbeiderklassen under kapitalismens utvikling.

6.1.4 Eksistensialistisk feminisme

Den eksistensialistiske feministiske retningen bygger på «hvordan mennesket som vesen opplever virkeligheten; hvordan verden konstitueres i vår forståelse» (Halsaa 1996:163). Eksistensiell frihet innebærer at mennesket ses på som et ubetinget fritt vesen, i den forstand at det ikke ligger noen begrunnelser eller absolutte forskrifter for hvordan det skal handle. Som feministisk retning forstås eksistensialismen som et frigjøringsprosjekt, som fokuserer på at ansvar og valgmuligheter ligger hos enkeltmennesket. Dette

innebærer «[...] en tanke om at en også som kvinne har frihet, ansvar og valgmuligheter knyttet til eget liv og kvinnelighet» (Egeland, Holst, Mortensen, Rosland & Sampson 2011:36).

Simone de Beauvoir kritiserte i boken *Det annet kjønn* (1949) kjønnsaspektet i eksistensialismen, og mente at «samfunnsutviklingen, historien og kulturen befestet kvinners plass i hjemmet og i familien, noe som begrenset deres muligheter til å utfolde seg selv» (Lorentzen & Mühleisen 2006:50). Kritikken vektla at menn ble ansett som subjekter, mens kvinner ble sett på som objekter. Beauvoir skildrer hvordan kvinner selv er med på å befeste objektivering, og slik viderefører sin avhengighet til mannen (Loretzen & Mühleisen 2006). I *Skamløs* unngår forfatterne å navngi enkeltmennesker. De ønsker ikke å tillegge ansvar for undertrykkelse gjennom å påpeke at for eksempel en far, en bestemor eller en tante har ansvaret for skjevfordeling mellom kjønn, men fremhever at dette er en tradisjonsoverført kultur. En slik kultur vil altså videreføres av menn og kvinner.

Skamløsfeminismen forstås som influert av eksistensialistisk feminisme, med utgangspunkt i frihetsidealet. Forfatterne setter ord på hvordan de opplever å bli objektivisert som jenter og kvinner. De mener at dette mønstret kan brytes gjennom å ta til orde for eget liv, der blant annet opprør mot negativ sosial kontroll er et sentralt virkemiddel. Beauvoirs kjente sitat «En blir ikke født som kvinne, en blir det» kommenterer hvordan kvinner historisk og kulturelt har blitt sett på som underordnet mannen, og hvordan forventninger og normer er med på å forme kvinnens «plass» i samfunnet. Dette er i tråd med *Skamløs*-forfatternes opprør – de motsetter seg de forventninger og krav de har blitt oppdratt til å etterkomme, og trer ut i samfunnslivet på lik linje med menn.

6.1.5 Radikalfeminisme

Den radikalfeministiske retningens utgangspunkt er personlige erfaringer og følelser (Halsaa 1996). Slogordet «Det personlige er politisk» (Hanisch 1969) dannet grunnlaget for små, uavhengige bevisstgjøringsgrupper på 1970-tallet, som tar utgangspunkt i at «kvinner er undertrykt i kraft av nettopp å være kvinner» (Halsaa 1996:166). Dette beskriver samfunnet som et kjønnsmaktsystem – et patriarkat med forankring i kapitalismen (Holst 2009). Radikalfeministene besto av kvinner som slo seg sammen, som skapte en form for separatisme mellom menn og kvinner. Dyrking av det kvinnelige sto sentralt, og de mest radikale ønsket å skape uavhengige kvinnelige kolonier (Helseth 2018). De som opponerte gjorde det gjennom å benytte personlige erfaringer som et virkemiddel for å oppnå endring. Slik forsøkte de å høyne bevisstheten rundt marginaliserte grupper i samfunnet (Helseth 2018).

Som Hanisch (1969) beskriver det, agerer kvinner ut av nødvendighet ved å innrette seg i et mannsdominert samfunn. Dette er i tråd med skamløsfeminismen, men den skiller seg tydelig på ett punkt: skamløsfeministene ønsker ikke å dyrke det kvinnelige eller separere seg fra menn. De ønsker å inkludere alle kjønn i kampen mot negativ sosial kontroll – ikke bare kvinner. Selv om skamløsfeministene også benytter personlige erfaringer og benytter dem i sitt opprør mot kontroll, vil de alliere seg med menn for å endre justisen i sine oppvekstmiljøer.

6.1.6 Poststrukturalistisk feminisme

Den poststrukturalistiske feministiske retningen med Judith Butler i spissen kritiserte hvordan heteroseksualitet ble sett på som «original», og beskrev hvordan homoseksualitet var en slags form for etterligning – en kopi. Hun mener at kjønn er *performativt*, noe man *gjør*, og derfor ikke har en original (Butler 2000/2001).

Poststrukturalistene kritiserer hvordan uttrykket «kvinne» gir en for snever forståelse av hva en kvinne kan være. I motsetning til strukturalismen, som hadde heteroseksualitet som norm, er poststrukturalistiske feminister opptatt av å bygge ned skillet mellom mann og kvinne, og åpner opp for flere kjønnsidentiteter. Mangfold og tvetydige kjønnsforståelser står derfor sentralt innenfor denne retningen (Lorentzen & Mühleisen 2006).

Poststrukturalistene ser språket som gjennomsyret av makt og interesser der mennesket kan utøve innflytelse ved bevisst bruk av refleksjon over språket, og slik «bryte ned maktforhold ved å dekonstruere rådende diskurser» (Halsaa 1996:174). Den franske filosofen, psykoanalytikeren og lingvisten Luce Irigaray var opptatt av å dekonstruere en teksts språklige, strukturelle og logiske sammensetning. Irigaray «[...] viser hvordan teksters logikk er bygget på en antakelse om at kvinnen er mannens motsetning, eller kvinnen defineres ut fra en mangel på eller fravær av mannlige egenskaper og karakteristika» (Lorentzen & Mühleisen 2006:53-54).

Skamløsfeminismen forstås ikke å tilhøre den poststrukturalistisk-feministiske retningen. *Skamløs*-forfatterne fremhever ikke utvidede forståelser av kjønn, og kjønnsidentitet nevnes ikke eksplisitt. Deres tilnærming til kvinner og menn ligner heller mer på det strukturalistiske perspektivet, som vektla dikotomier som kvinne/mann. De kritiserer ikke bruken av ordet «kvinne», men fremhever hvordan fenomenet negativ sosial kontroll brukes aktivt for å kontrollere individer og fremme oppvekstmiljøets interesser.

6.1.7 Skamløsfeminismen og norske feminismer

Til nå har jeg gitt et innblikk i norske feministiske retninger. Mine funn så langt viser at skamløsfeminismen har kjennetegn fra flere av retningene, men kan særs forankres i liberalistisk feminisme. Denne retningen betegnes som starten på den første bølgen av feminisme, med utgangspunkt i et frihetsideal og ønsket endring gjennom et likhetsprinsipp mellom kjønnene. Frihetsidealet bygges opp under individualisme og universelle menneskerettigheter. *Skamløs*-forfatterne ønsker den samme valgfriheten som menn, og vil at individets ønsker skal settes fremfor oppvekstmiljøets interesser.

Innenfor både liberalfeminismen og skamløsfeminismen er forskjellen på kjønnene sett på som et kulturelt anliggende fremfor et biologisk. I skamløsfeminismen er kvinners frihet til livsvalg underordnet til fordel for det å være en «god muslim», som bygges opp under opprettholdelse av ære, ekteskapets plikter og morskap. Jenter forventes å innrette seg etter de normer som opprettholder tradisjonene innenfor oppvekstmiljøet. Kapitalen ligger i deres dydighet, som benyttes til å videreføre en kulturell tradisjon som underordner dem menn. Oppvekstmiljøets interesser er slik med på å begrense individers valgmuligheter til å leve selvstendige liv.

Eksistensialismen ser mennesket som et ubetinget fritt vesen. Skamløsfeministene fremhever hvordan de selv har påvirkningskraft til egne valg, handling og

selvrealiseringsprosjekter, men kritiserer hvordan jenter og kvinner blir objektivisert, og slik ikke har de samme mulighetene til dette som menn har. De søker et frihetsideal, men ser ikke mennesket som et fritt vesen. I tråd med Beauvoirs kritikk av eksistensialismen trer skamløsfeministene ut i samfunnslivet og opponerer mot negativ sosial kontroll som virkemiddel for systematisk undertrykkelse av kvinner.

De øvrige feministiske retningene marxistisk og sosialistisk feminisme tar for seg kapitalisme og klasse, som ikke er i tråd med skamløsfeminismens grunnprinsipper, og ses slik ikke som relevant. Det samme gjelder for radikalfeminismen, som opererte med egne, uavhengige kvinnegrupper. Skamløsfeministene fremhever hvordan de ønsker å forene både kvinner og menn i sitt opprør mot negativ sosial kontroll. De ønsker ikke å dyrke «det kvinnelige» eller ekskludere menn.

Heller ikke poststrukturalistisk feminisme ses som relevant for skamløsfeminismen. Flertydige kjønnsforståelser nevnes ikke eksplisitt i *Skamløs*, ei heller heteronormativitet, hetero- eller homoseksualitet, selv om det noe diffust kan argumenteres innunder valgfrihet. Skamløsfeministene angriper heller ikke en bestemt diskurs, men tar for seg negativ sosial kontroll som et systematisk undertrykkelsesfenomen.

Skamløsfeminismen forstås derfor å være forankret i den liberalfeministiske retningen, med noen eksistensialistiske trekk.

6.2 Feminismer med opprinnelse i muslimske miljøer

I denne delen gir jeg et innblikk i tre retninger innenfor det jeg betegner som feminisme med opprinnelse i muslimske miljøer. Dette benyttes her som en samlebetegnelse på feministiske retninger knyttet til islam i et globaliseringsperspektiv, og er relevante på bakgrunn av *Skamløs*-forfatternes muslimske bakgrunn. Retningene kalles *islamsk feminisme*, *sekulærfeminisme* og *muslimsk feminisme*.

Bayat (2013) diskuterer hvordan muslimer gjør opprør mot konservative miljøer i et globaliseringsperspektiv og i en moderne samtid. «Globalisering kan føre til dissens¹⁹ i sosiale bevegelser og til og med opprør» (Bayat 2013:253; min oversettelse²⁰). Bayat (2013) spør om vi trenger å revurdere vår forståelse av revolusjon, ved å vektlegge diffuse og ikke-voldelige mobiliseringsmetoder i et langsiktig endringsperspektiv. De politiske og sosiale forhold som omhandler islam streber etter å sikre både religion, tro, frihet og rettigheter. Muslimer i opprør ønsker å sette plikter til side til fordel for individuelle rettigheter, og autoritære stemmer til side for mangfold og demokrati (Bayat 2013; fritt etter Stølan 2018).

6.2.1 Islamsk feminisme

Den første retningen kalles islamsk feminisme, og er en bevegelse med utspring fra konservative religiøse miljøer. Kjønn ses som likeverdige, og kvinners aktive deltakelse på flere arenaer i samfunnet står sentralt (Karam 1998). Islam-feministene argumenterer for at menn og kvinner har ulike roller i samfunnet, og at disse rollene nå har en dypere sosio-politisk tyngde i muslimske samfunn (Piela 2010:426; min

¹⁹ «Dissens» forstås som motstand eller uenighet mot en regjerende diskurs, ved å sette spørsmålstegn til majoritetens normer og metoder (Dictionary 2018).

²⁰ Originalsitat: «[...] globalization may induce dissent, social movements, and even revolts» [...] (Bayat 2013:253)

oversettelse²¹). Dette forstår jeg som at skillet mellom kvinner og menn kommer til uttrykk ved deres ulike oppgaver, der selvrealisering for kvinner skal foregå gjennom morskap (Piela 2010; fritt etter Stølan 2018:14-15).

I *Skamløs* problematiseres konservativ videreformidling av kulturelle tradisjoner. Forfatterne påpeker at de har vokst opp med ikke-konservative familier, som har vektlagt valgfrihet, retten til å bruke selvvalgte klær og retten til utdanningsvalg. Forfatterne opplever at store deler av den negative sosiale kontrollen kommer utenfor hjemmet, men innenfor det muslimske miljøet. Objektivisering av kvinner og forventninger til kone- og morsrollen går hånd i hånd, gjennom hvordan jenter fra og med pubertetsalder forventes å følge normer i et æresperspektiv. Det at kvinner ses på som likeverdige med menn innenfor islamsk feminisme, men allikevel forventes å selvrealisere seg gjennom morsrollen er ikke i tråd med skamløsfeministenes frihetsideal. Ulike oppgaver for kvinner og menn kan knyttes til ulike muligheter til selvrealisering, og plasserer jenter og kvinner i hjemmet. Valgfriheten blir slik innskrenket, og kan føre til at videreformidlingen av gamle tradisjoner og kultur forsterkes.

6.2.2 Sekulærfeminisme

Den andre feministiske retningen kalles sekulærfeminisme, og har engasjement i internasjonale rettigheter. Sekulærfeminister bruker ikke islam som rammeverk, og anser religion som problematisk i kampen mot kvinneundertrykkelse (Piela 2010). Göle (2002) diskuterer hvordan det muslimske individet deltar og blir en del av den sekulære verden, og skildrer en muslimsk modernitetsutvikling der identiteten endres og blander seg inn i det moderne rom (Göle 2002).

Skamløs samler noen jenter og kvinners historier og deres opplevelser med negativ sosial kontroll. Dette er ett av kjennetegnene for sekulærfeminismen: «Kvinnens deltakelse i det offentlige liv, synlighet og kjønnsblanding i det offentlige rom måler hvor moderne et samfunn er» (Göle 2002; Stølan 2018:14). *Skamløs* er et bilde på hvordan en moderne muslimsk kvinne kan være: hun som tar aktive, individuelle valg, er religiøs og samtidig bidrar til den offentlige samtalen om sitt eget liv og sin religion.

Dette kommenterer dilemmaet skamløsfeministene står overfor. Ved å tre ut i majoritetssamfunnet ved å sette ord på egne erfaringer, risikerer de å møte stor motstand fra egne oppvekstmiljøer. I et flerkulturelt samfunn skal og bør majoritetssamfunnet ta hensyn til flere stemmer fra ulike hold, også de som ønsker at kjønnsrollene skal være som de «alltid har vært». Det at norsk-muslimske jenter og kvinner tør å stå fram med sine erfaringer kan være med på å skape rom for dialog og utvikling av det moderne samfunnet. *Skamløs* kan slik forstås å inneha flere kjennetegn fra sekulærfeminismen, der individer blander seg inn i «majoritetssamfunnets offentlige rom».

6.2.3 Muslimsk feminisme

Den tredje retningen kaller Karam (1998) for muslimsk feminisme. Muslimske feministe vil forsone islamsk tradisjon og de internasjonale menneskerettighetene ved å skape en bro mellom islam- og sekulærfeminismen. Retningen er forankret i Koranen, og

²¹ Originalsitat: «Islamist feminists advocate women's active participation in all spheres of life, although they see the role of a wife and a mother as the principal ways of female self-fulfillment. They argue that these roles are reconceptualized and given a higher socio-political esteem in the Islamic society» (Piela 2010:426)

vektlegger blant annet kjønnslikestilling, oppløsning av patriarkalske verdier og fremvekst av en egalitær samfunns- og religiøs struktur (Piela 2010). Muslimske feminister vektlegger ikke bare rettigheter som er tillatt innenfor hellige teksten Koranen, men også for kjønnslikestilling, rettferdighet og *empowerment* for kvinner som tillater en frigjort kvinnelig tilstedeværelse innenfor islam (Saadallah 2004).

6.2.4 Skamløsfeminismen og feminismer med opprinnelse i muslimske miljøer

Muslimske feminister ønsker å forene det konservative og det sekulære. På den ene siden forsvares rettigheter med rot i Koranen, mens på den andre siden fremheves ønsket om at individet skal utvikle seg i takt med majoritetssamfunnets normer. Slik vil individet kunne ivareta sin religiøsitet og kultur, og samtidig full frihet til selvutvikling. Dette er i tråd med skamløsfeminismens fremheving av tros- og religionsfrihet. *Skamløs*-forfatterne bruker ikke bruke Koranen som rammeverk, men fremhever hvordan muslimer skal ha rett til å utøve sin tro og religion. De påpeker at individets valgfrihet rundt religiøsitet må forsvares, men at det skal være dets eget valg, og ikke som resultat av en forventning og et krav fra omgivelsene.

Som norsk-muslimske kvinner beskriver *Skamløs*-forfatterne en oppvekst preget av indre konflikter i møte med majoritetssamfunnet. Kombinasjonen av foreldre med innvandrerbakgrunn, et muslimsk oppvekstmiljø og et sekulært majoritetssamfunn resulterte i et krysspess som forfatterne beskriver som utfordrende. I tillegg til oppvekstmiljøets krav om ærbødighet og kollektive ansvarsoppgaver beskriver forfatterne majoritetssamfunnets forventninger om å tilpasse seg normer og forventninger knyttet til et sekulært samfunn. Spennet mellom disse forventningene kan ses i lys av muslimsk feminisme, der målet er å forene det sekulære med det religiøse.

6.3 Skamløsfeminismen som feministisk retning

Skamløs-forfatterne peker på hvordan kvinner selv er med på å videreføre en kulturtradisjon der kvinner underordnes menn ved å innbefatte seg med de normer og forventninger til hva en kvinne bør være. Opprøret mot negativ sosial kontroll ses som et eksempel på hvordan kvinner tar ansvar for sine valg, handlinger og selvrealiseringsprosjekter ved å tre ut i samfunnslivet og bruke sine stemmer til et ønske om endring. Mine funn viser hvordan skamløsfeministene fremhever individet fremfor oppvekstmiljøets interesser gjennom et frihetsideal, og slik forankres i den liberalfeministiske retningen.

Når det kommer til feminismer med opprinnelse i muslimske miljøer har jeg argumentert for at skamløsfeminismen er forankret i den muslimfeministiske retningen. Skamløsfeminismen er ikke i tråd med at kvinners mulighet for selvrealisering nødvendigvis skal foregå gjennom morsrollen, som islamsk feminisme fremhever. Den er heller ikke fullstendig sekulær, der tro og religion ses på som en hindring for selvrealisering. Skamløsfeministene søker derimot å forene islam- og sekulærfeminisme gjennom å ta høyde for tros- og religionsfrihet og individets rett til valgfrihet på alle arenaer. Skamløsfeminismen forstås derfor å tilhøre den muslim-feministiske retningen.

Jeg forstår skamløsfeminismen som en norsk liberal-muslimsk feminisme, der frihetsidealet og individualisme er de viktigste kjennetegnene. Denne type feminisme er tidligere ikke blitt betegnet i Norge, men kan gjenkjennes i et globalt perspektiv. Dette skal jeg diskutere videre i avslutningskapitlet.

7.0 Avslutning: Skamløsfeminismen videre

I denne oppgaven har jeg tatt for meg problemstillingen «Hvilken feminisme finnes i boken *Skamløs?*». Med utgangspunkt i forfatterens fremstilling av negativ sosial kontroll har jeg skrevet frem et fortolkningsrepertoar om denne kontrollen, som består av føringer for ærbarhet, klær, seksualitet og kjærlighet. Repertoaret omhandler også hvordan kontrollen utøves, som knyttes til at oppvekstmiljøets interesser, æresperspektivet og at familiens status går foran individers valgfrihet, definisjonsmakt og selvbestemmelse. Dette gjøres gjennom uformelle regler og normer samt forventningspress fra familie og miljøet for øvrig. Skamløsfeministene ønsker større frihet til å velge i eget liv, og utfordrer dermed praksisen og tradisjonene knyttet til negativ sosial kontroll.

Jeg har videre skrevet frem et fortolkningsrepertoar om frihet, som tar for seg hva forfatterne kan forstås å ville oppnå med boken. Idealet om frihet inkluderer det å ta kontroll over eget liv, kreve endring rundt praksisen av negativ sosial kontroll i oppdragelsen og fortelle hvordan de ønsker at endringen skal være. De ønsker større frihet til å ta egne valg, frihet fra æresperspektivet og frihet fra oppdragelsesmiljøets normer og krav om å være «den perfekte muslimske jenta».

Med utgangspunkt i det forfatterne posisjonerer seg mot og hva de ønsker å oppnå skrev jeg frem en type feminisme som jeg kaller for skamløsfeminismen, med opprør mot negativ sosial kontroll og et ønske om mer individuell frihet som kjennetegn. Til slutt argumenterte jeg for hvordan denne feminismen kan forankres i en norsk liberal-muslimsk feministisk retning, ved å se den i lys av norske feminismer og feminisme med opprinnelse i muslimske miljøer.

Skamløsfeminismen forstås å være en del av et større globalt fenomen, der muslimske kvinner både i vestlige og østlige samfunn forhandler identitet og modernitet. Denne typen forhandling gjenkjennes blant annet i globale forum som den internasjonale muslimfeministiske bloggen *Muslimah Media Watch* (heretter *MMW*), som ble startet i 2007 av forfatteren og samfunnsdebattanten Fatemeh Fakhraie. Bloggen medvirker til kritisk analyse av hvordan muslimske kvinner fremstilles i populærkulturen og i det globale media. Medieforsker Nabil Echchaibi (2013) fremhever hvordan bloggen har blitt en plattform for meningsytring hvor unge muslimske kvinner debatterer betydningen av det å være en moderne, transnasjonal muslim. Echchaibi (2013) omtaler *MMW* som en «must-read» for dens kommentarer og kritikk av kjønnsrelaterte problemer og diskurs, både i muslimske samfunn og i vestens media. Ifølge beskrivelsen av bloggen er den «[...] a space where, from a Muslim feminist perspective, we can speak up for ourselves» (*MMW* 2018). Bloggerne søker å lokalisere og kritisere kvinnehat, sexisme, islamofobi, rasisme, patriarkat og fremmedfrykt slik det påvirker muslimske kvinner.

Skamløsfeminismen problematiserer flere av de samme temaene som *MMW*, da spesielt hvordan jenter utsettes for en oppdragelsesform som minimerer deres individuelle verdi, og hvordan ansvar for opprettholdelse av familiens ære viderefører en tradisjon for underordning og undertrykkelse av jenter og kvinner. Ved å snakke høyt om dette tar skamløsfeministene eierskap til eget liv, og oppfordrer flere muslimske ungdommer til å gjøre det samme.

Første gang vi skrev om negativ sosial kontroll [...] klarte vi endelig å sette ord på opplevelser vi har hatt, men som vi aldri helt har klart å forstå. Opplevelser av å bli begrenset, både når det gjaldt hva vi kunne gjøre og hvordan vi kunne være» (Bile et al 2017:6).

Slik jeg ser det, er negativ sosial kontroll et begrensingsmiddel for identitetsutvikling. Skamløsfeministenes forhandling av identitet kommer til syne gjennom en balansegang mellom muligheter og risiko. Jeg forstår det slik at skamløsfeministene søker å utvide jenter og kvinners muligheter for identitetsutvikling gjennom sitt opprør mot negativ sosial kontroll og krav om frihet, da redusert bruk av negativ sosial kontroll i oppveksten potensielt kan føre til at jenter i større grad tør å utforske hvem de er og hva de ønsker å bli.

I februar 2021 utga *Skamløs*-forfatter Nancy Herz boken *Skal du ikke gifte deg snart? - og alt mamma og jeg burde ha snakket om i stedet*. Dette er en samtalebok mellom Herz og moren med temaer som forholdet mellom mor og datter, oppvekst i henholdsvis Norge og Libanon samt negativ sosial kontroll. I *Skamløs* forble kontrolløren(e) navnløs, men i denne boken eksemplifiseres en slik kontrollør gjennom moren. For Herz (2021) ble det viktig å ta et oppgjør med moren for å kunne forstå hvorfor hun benyttet negativ sosial kontroll i oppveksten.

Kontrollen lever i beste velgående, og det er først når vi tør å snakke om den og identifisere den at vi i det hele tatt kan begynne å tenke på å bekjempe den. Det er ingen av oss som snakker om disse tingene fordi vi ønsker våre miljøer noe vondt. Vi gjør det fordi vi unner oss og dem noe mye bedre (Herz 2021:115).

Dette utsagnet viser til det ideologiske dilemmaet jeg nevner i analysen. Skamløsfeministenes dilemma ligger i det å ønske seg mer frihet og samtidig ivareta respekten for sine oppvekstmiljøer. Herz' mor var én av de som kritiserte henne da *Skamløs* ble utgitt (Herz 2021). Som skamløsfeminist går Herz nå dypere inn i egen oppvekst for å kunne forstå omfanget av morens utøvelse av negativ sosial kontroll, og hvordan morens egen historie og oppvekst i Libanon har vært med på å forme valgene hun har tatt som mor. Herz undersøker om det er mulig å balansere mellom å opprettholde respekt for sin familie og oppvekstmiljø samtidig som hun søker større frihet og respekt for seg selv som individ. Dette gjør hun ved å forsøke å gjøre seg forstått hos moren, men også gjennom å forsøke å forstå morens valg.

Med *Skamløs* har forfatterne åpnet et rom for dialog, der samtaler som utvider og skaper en bredere forståelse av relasjons- og generasjonsorienterte spørsmål belyses og problematiseres. Herz (2021) tar denne samtalen videre når hun prøver å forstå hvorfor moren har valgt å bruke negativ sosial kontroll som oppdragsmiddel.

Foreløpig er skamløsfeminismen et fenomen styrt av enkeltaktørers engasjement. Det er for tidlig å si om den vil utvikle seg til en egen feministisk bevegelse, på lik linje med liberalfeminismens kamp for likhet mellom kjønnene eller muslimfeministenes mål om å bygge bro mellom konservative og sekulære tolkninger av det å være muslim.

I rapporten *Retten til å bestemme over eget liv: Handlingsplan mot negativ sosial kontroll, tvangsekteskap og kjønnslemlestelse* (IMDi 2017) nevnes det hvordan *Skamløs*-forfatterne bidro til at «begrepet *skamløs* fikk nytt innhold gjennom formidlingen til flere

unge kvinner med innvandrerbakgrunn» (IMDi 2017:7). Nå opplyser Stortinget om at en ny handlingsplan for 2021-2024 er under ferdigstilling, med nye tiltak for forebygging av negativ sosial kontroll og større krav til enkeltindividets rett til valgfrihet, selvbestemmelsesrett og definisjonsmakt over eget liv.

Kanskje er dette den spede begynnelsen på skamløsfeminismen som bevegelse – en feminisme som vil være med på å utvide den feministiske debatten, likestillingsdiskusjonen og nye tiltak for likestilling i Norge.

8.0 Litteraturliste

- Acker, S. (1987). Feminist theory and the study of gender and education. *International Review of Education*, 33, s. 419-435
- Bartkowski, J. P. & Read, J. G. (2000). TO VEIL OR NOT TO VEIL?: A Case Study of Identity Negotiation among Muslim Women in Austin, Texas. *Gender & Society*, 14(3), s. 395-417. doi: 10.1177/089124300014003003
- Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet (2019). Kompetanseteamet mot tvangsekteskap, kjønnslemlestelse og negativ sosial kontroll. Årsrapport 2019. Hentet 05.05.21 fra <https://bufdir.no/Bibliotek/Dokumentside/?docId=BUF00005162>
- Basit, T. N. (1997). «I Want More Freedom, but Not Too Much»: British Muslim girls and the dynamism of family values. *Gender and Education*, 9(4), s 425-440. doi: 10.1080/09540259721178
- Bayat, A. (2013). *Life as Politics: How Ordinary People Change the Middle East*. Stanford: Stanford University Press
- Bile, A. (2016). Hurra for skamløse jenter som står frem! Nå tør jeg også. Hentet 23.04.18 fra <https://www.aftenposten.no/meninger/sid/i/e1OAI/Hurra-for-skamløse-jenter-som-star-frem-Na-tor-jeg-også>
- Bile, A., Herz, N. og Srour, S. N. (2017a). Vi er de skamløse jentene, vår tid har begynt – og det skal mye til å knuse styrken vi har bygget opp. Hentet 23.04.18 fra <https://www.aftenposten.no/meninger/sid/i/p2qlo/vi-er-de-skamløse-jentene-vaar-tid-har-begynt-og-det-skal-mye-til-aa>
- Bile, A., Herz, N. og Srour, S. (2017b). *Skamløs*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag A/S
- Bratberg, Ø. (2017). *Tekstanalyse for samfunnsvitere*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk
- Brenner, J. (2014). 21ST CENTURY SOCIALIST-FEMINISM. *Socialist Studies / Études socialistes*, 10(1). doi: 10.18740/S4RP43
- Brygfjeld, Å. E. (2018, 1. februar). Møt mitt masterprosjekt: Skamløs [Instagram-post]. Hentet 03.05.21 fra <https://www.instagram.com/p/BepXRmyl6UR/>
- Butler, J. (2000/2001). Imitasjon og kjønnsulydighet. *Agora* nr. 4/00-1/01: s. 68-89
- Cappelen Damm (2018). #minhistorieminmening. 313 stemmer om hijab. Omtale. Hentet 05.05.21 fra https://www.cappelendamm.no/_minhistorieminmening-iman-meskini-9788202587789
- Dictionary.com (2018). Dissent. Hentet 24.04.18 fra <http://www.dictionary.com/browse/dissent?s=t>
- Echchaibi, N. (2013). Muslimah Media Watch: Media activism and Muslim choreographies of social change. *Sage Publications*, 14(7), s. 852-867. doi: 10.1177/1464884913478360

Edley, N. (2001): *Analysing Masculinity: Interpretative Repertoires, Ideological Dilemmas and Subject Positions*. I Wetherell, M. m.fl.: *Discourse as Data: A Guide for Analysis*. London: Sage, s. 189–229

Egeland, C., Holst, C., Jegerstedt, K., Mortensen, E., Rosland, S. & Sampson, K. (2011). *Kjønnteori: Eksistensialistisk/fenomenologisk tilnærming* (2. utg). Oslo: Gyldendal Akademisk

Eltahawy, M. (2015). *Headscarves and Hymens: Why the Middle East Needs a Sexual Revolution*. New York: Farrar, Straus and Giroux

FN-sambandet (2018). FNs verdenserklæring om menneskerettigheter. Hentet 13.02.19 fra <https://www.fn.no/Om-FN/Avtaler/Menneskerettigheter/FNs-verdenserklæring-om-menneskerettigheter>

Friberg, J. H. (2019). *Konflikt, fellesskap og forandring: Foreldreskap og sosial kontroll I innvandrede familier fra Pakistan, Soamliia og Sri Lanka*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk

Göle, N. (2000). *Islam in Public: New Visibilities and New Imaginaries*. Durham: Duke University Press

Halsaa, B., van der Ros, J., Skjønberg, E. & Øvreliid, B. (1996): *Hun og han. Kjønn i forskning og politikk* (s. 141-189). Oslo: Pax Forlag AS

Hanisch, C. (1969). The Personal is Political. I Crow B. A. (Red.) *RADICAL FEMINISM: A Documentary reader* (113-121). New York: New York University Press

Helseth, H. (2018). When the Personal Is Always Political: Norwegian Muslims' Arguments for Women's Rights. *Social Inclusion*, 6(4), s. 1-8. doi: 10.17645/si.v6i4.1518

Hoem, K. (2017). En rød tråd av «fuck you». Hentet 25.03.19 fra <https://www.nrk.no/kultur/bok/anmeldelse-av-skamlos-1.13730994>

Herz, N. (2016). Vi er de skamløse arabiske jentene, og vår tid begynner nå. Hentet 06.02.18 fra <https://www.aftenposten.no/meninger/sid/i/MgnGE/Vi-er-de-skamløse-arabiske-jentene-og-var-tid-begynner-na--Nancy-Herz>

Holst, C. (2009). *Hva er feminisme*. Oslo: Universitetsforlaget

Integrerings- og mangfoldsdirektoratet (2017). *Retten til å bestemme over eget liv. Handlingsplan mot negativ sosial kontroll, tvangsekteskap og kjønnslemlestelse*. IMDI-rapport 2017.

Integrerings- og mangfoldsdirektoratet (2021). Nora. Historier om frihet. Om denne siden. Hentet 04.05.21 fra <https://www.imdi.no/nora/om-denne-siden/>

Johannessen, L. E., Rafoss, T. W. & Rasmussen, E. R. (2018). *Hvordan bruke teori. Nyttige verktøy i kvalitativ analyse*. Oslo: Universitetsforlaget

Justis- og beredskapsdepartementet (2017). Retten til å bestemme over eget liv. Handlingsplan mot negativ sosial kontroll, tvangsekteskap og kjønnslemlestelse (Meld. St. 24 (2017-2020)). Hentet 05.05.18 fra https://www.regjeringen.no/contentassets/e570201f283d48529d6211db392e4297/handlingsplan_rettet-til-a--bestemme-over-eget-liv.pdf

Jørgensen, M. & Phillips, L. (2013). *Diskursanalyse som teori og metode* (10. utgave). Frederiksberg: Roskilde universitetsforlag

Karam, A. (1998). *Women, Islamisms and the State: Contemporary Feminisms in Egypt*. Houndmills: Macmillian Press

Košuta, M. (2018). «Av og til kunne jeg ønske jeg hadde en hijab å skylde på eller noe som gjør meg synlig». *En institusjonell etnografisk studie av sosial kontroll* [Masteroppgave]. Universitetet i Agder: Kristiansand

Kunnskapsdepartementet (2019). Integrering gjennom kunnskap. Regjeringens integreringsstrategi 2019-2022. Hentet 05.05.21 fra <https://www.regjeringen.no/contentassets/b98e1d0bbe9248cb94e00d1e935f2137/regjeringens-integreringsstrategi-20192022.pdf>

Larsen, M. N. (2004). *De sma opror: Tanker og metoder i arbeidet med minoritetspiger*. Aarhus University Press: Aarhus

Lorentzen, J. & Mühleisen, W. (2006). *Kjønnsforskning*. Oslo: Universitetsforlaget

Molvik, M. (2017). *Den skamløse litteraturen: litteraturen som frigjøringsprosjekt. En analyse av Nasim Karims Izzat. For ærens skyld, Mina Bais Skam og Namra Saleems I morgen vi ler* [Masteroppgave]. Universitetet i Oslo: Oslo

Møller-Hansen, J. & Ordning, O. (2021). Flere utsatt for negativ sosial kontroll under pandemien. – Sakene er mer alvorlige. *Verdens Gang*. Hentet 23.03.21 fra <https://www.vg.no/nyheter/innenriks/i/IE9l6M/flere-utsatt-for-negativ-sosial-kontroll-under-pandemien-sakene-er-mer-alvorlige>

NRK Kommunikasjon (2020). Informasjon fra NRK: Brennpunkt: Guds utvalde. Hentet 05.05.21 fra https://www.nrk.no/presse/programtaler/brennpunkt_guds-utvalde-1.15229689

NRK Kommunikasjon (2020). Informasjon fra NRK: «Skamløs». Hentet 05.05.21 fra <https://www.nrk.no/presse/programtaler/skamlos-1.15153024>

NRK Kommunikasjon (2021). Informasjon fra NRK: «19». Hentet 14.05.21 fra <https://www.nrk.no/presse/programtaler/19-1.15467048>

Nøra, S. (2020). Slik håndterer muslimske jenter negativ sosial kontroll. Hentet 08.05.21 fra <https://www.oslomet.no/forskning/forskningsnyheter/slik-handterer-muslimske-jenter-negativ-sosial-kontroll>

- Ohrem, S. (2019). Krimmigrasjons-politikken. *Ny tid*. Hentet 29.04.19 fra <https://www.nytid.no/krimmigrasjons-politikken/>
- Piela, A. (2010). Women's Online Discussions of Gender Relations. *Journal of Muslim Minority Affairs*, 30(3), s 425-435. doi: 10.1080/13602004.2010.515827
- Piela, A. (2012). *Muslim Women Online: Faith and identity in virtual space*. London og New York: Routledge.
- Rundgren, N. (2001). En redefinering av identitet? Tyrkiske jenters forhandling om frihet i Stockholms forsteder. Hentet 22.04.18 fra <https://www.duo.uio.no/bitstream/handle/10852/16494/1/Rundgren.pdf>
- Saadallah, S. (2004). Muslim Feminism in the Third Wave: A Reflective Inquiry. I Gillis, Howie & Munford: *Third Wave Feminism: A Critical Exploration* (s. 216-226). Hampshire: Palgrave Macmillan
- Scott, S. (2015). *Negotiating Identity. Symbolic Interactionist Approaches to Social Identity*. Cambridge: Polity Press
- Smette, I. S. & Rosten, M. G. (2019). *Et iaktatt foreldreskap. Om å være foreldre og minoritet i Norge*. (NOVA rapport 3/2019). Hentet 29.04.19 fra <https://oda.oslomet.no/oda-xmli/bitstream/handle/20.500.12199/1305/NOVA-Rapport-3-2019-Et-iaktatt-foreldreskap.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Srouf, S. N. (2016). Kjære jente som lever i glasshus: Det er ingen skam å være fri! Hentet 23.04.18 fra <https://www.aftenposten.no/meninger/sid/i/OnEEb/Kjare-jente-som-lever-i-glasshus-Det-er-ingen-skam-a-vare-fri--Sofia-Nesrine-Srouf>
- Stølan, K. B. (2018). *Who we are: konstruksjoner av feminisme, identitet og media på Muslimah Media Watch online forum* [Mastergradsavhandling]. NTNU: Trondheim
- Thagaard, T. (2013). *Systematikk og innlevelse: En innføring i kvalitativ metode*. Bergen: Fagbokforlaget
- Tranøy, K. E. (2017). Marxisme. Hentet 08.02.21 fra <https://snl.no/marxisme>
- Ugelvik, T. (2019). *Sosial kontroll*. Oslo: Universitetsforlaget
- Vogt, K. (2018). Haram. Hentet 11.08.18 fra <https://snl.no/haram>

